

ואדמו"ר בעל ה'תניא' בדברו אודות לימוד ספרי מוסר, מדגיש: "ספרי מוסר שנבנו דבריהם על המדרשים וההגדות ומאמרי הזוהר" (הל' ת"ת פ"ב ה"ט), "ספרי מוסר שנבנו על מדרשי חכמים שדבריהם תורה וקבלה ולא שכל אנושי" (שם, פ"ג ה"ד). וגם בהקדמת ספר ה'תניא' מחלק (לענין אחר) בין "ספרי היראה הכנויים ע"פ שכל אנושי" לבין "ספרי היראה אשר יסודותם בהררי קודש מדרשי חז"ל אשר רוח ה' דבר בהם ומלתו על לשונם". וזאת לעומת חכמי המוסר האחרונים, אשר נהגו ללמוד מוסר מכל אדם, וכידוע מהגר"י סלאנטער שהדפיס ספר שערך אחד המשכילים מתוך ספרו של חכם מחכמי האומות. ולשיטתם אזלי, שהדברים נמדדים לגופם, ולא במי שאמרם והדבר גם מתבטא ברשימה הארוכה שהביא בסוף המאמר מאלו שצטטו מתוך ספרי ווייזל (ואילו הצדיקים הוכיחו להיפך, וזאת ע"פ דרו"ל שברש"י בראשית כט, כא ובמדבר כב, יח).

ב. שנת הסתלקותו של הרה"ק ר"י מפאלאצק זי"ע

עוד נכתב בגל' טז (עמ' קכג), שאין להקדים את שנת הסתלקותו של הרה"ק ר"י מפאלאצק לפני שנת תקמ"ג, מאחר והשתתף בחתונתו של הרה"ק מטשערנאביל, וחתונה זו א"א להקדימה לשנת תקמ"ג, שהרי רק באותה שנה מלאו לרה"ק הנ"ל י"ג שנים (וכוונת הדברים נראית, שאין לומר שהרה"ק מטשערנאביל התחתן לפני הבר-מצוה שלו).

אולם לשם כך עלינו להניח שאכן הרה"ק הנ"ל לא התחתן לפני גיל ברמ"צ. אך מאן מוכח? וידוע מהרה"ק ב'הלל מפאריטש (שבית אביו היה ממקורבי בית טשערנאביל) שנשא אשה לפני גיל ברמ"צ והיה מתפלל בטלית ללא תפילין (וע"ש זה נקרא אז "חול המועד"). ומסתמא היו עוד יחידים סגולה שנהגו כך, ושמא גם בבית אדמו"ר טשערנאביל.

ואולי יש בידי הקוראים ידיעות בדוקות אודות עוד מגדולי הצדיקים והחסידים שנשאו נשים לפני גיל הברמ"צ.

לענין הצד ההלכתי שבדבר, יעויין באוצר הפוסקים סי' א ס"ק טו-טז, ובשלחן העזר סי' א ס"ב. ואף כי בוועד מדינת ליטא (שנתכנס בשנת תקכ"א בסלוצק) אסרו באיסור חמור את הנישואין שקודם י"ג שנה ויום אחד, אך כבר כתב ב"סדר קידושין ונישואין" (ירושלים תש"ה, עמ' רלח): "אך תקנותיו של ועד אחרון זה לא נתקבלו ולא נתפשטו". וראה בשו"ת שבסו"ס תורת יקותיאל (סי' ט) ובשו"ת תשובת שמואל (לר"ש מאמדור נכד הבית-שמואל) שמספרים באותו לשון אודות מה דהוה בשנת תקכ"ה ועשו כמה מעשה רב להשיא בניהם כשהם קטנים. ובשו"ת תשואות חן (לר"ש זעליג הלוי, דובנא תקנ"ז, סי' נט): בנידון הנישואין שעוזין בזה"ז לקטן וקטנה.

ועוד יש להעיר, שלכאורה קביעת שנת לידתו של הר"מ מטשערנאביל (ועוד צדיקים רבים) אינה אלא השערה, כנראה ע"פ גילו המשוער בעת הסתלקותו, ולפיכך אין לקבוע מסמרות ולהסיק מסקנות על סמך דיוקים בתאריכים אלו, ובפרט כשבאים להוכיח לגבי מנין מדויק של שנה פחות או שנה יותר.

ג. בענין אמירת מזמור שיר חנוכת הבית

בגל' מג (עמ' קלט) הבאתי את מ"ש בגל' מב (עמ' קו) שאמירת המזמור הנ"ל אינה נמצאת בסידורים הישנים אפילו עד סידורי ר' וולף היידנהיים והגר"א, ועל כך הערתי, שמזמור זה הדפס כבר בסידורי האריז"ל משנת תקמ"א ואילך - דהיינו בתקופה שקדמה לסידורי רוו"ה והגר"א.

ובכוונת הדברים הללו האריך והרחיב הכותב בגל' מח (עמ' קכט), וע"פ האמור לעיל כל דבריו מיותרים, כי במפורש ובמודע לא דנתי בסידורים שקדמו לשנת תקמ"א.

עוד הבאתי שם מדבריו של רבינו הזקן אדמו"ר בעל ה'תניא', שאמירת המזמור הנ"ל נוסדה עפ"י הקבלה. וגם בזה לא נחה דעתו, וכותב (בעמ' קל-קלא): "אמירת פרק זה אינו ענין לקבלה כלל... אין פרק זה מופיע בתולעת יעקב ו'היכל הקדש', וגם אינו מופיע בסדור 'עבודת בורא'... אמירת פרק זה

אינו ענין לתפלה על פי קבלה, שהרי אינו מוזכר ברוב ספרי כוונות התפילה על פי קבלה, כולל שני ספרי כוונות התפילה על פי האריז"ל. עכ"ל.

ודבריו אלו מרפסין איגרא: האם אין די בספר קבלה אחד שיזכיר את אמירת המזמור, וצריכים שהדברים יכתבו ברוב הספרים דוקא? וביותר לא ירדתי לסוף דעתו, שהוא עצמו כותב (שם) כי אמירת מזמור זה נובעת מהשפעת כוונות האריז"ל והנהגותיו, וא"כ מה לנו קבלה יותר גדולה מזו? אך גם דבריו בענין ספרי הכוונות שע"פ האריז"ל צריכים תיקון ותוספת:

(א) שלא כדבריו, אמירת המזמור נזכרת ב'ספר הכוונות' (ויניציאה ש"פ דף יט, א: "העלית מן שאל נפשי, סוד העלאת מיין נוקבין מהקליפות דעשיה... וכמעט כל המזמור הזה תוכל לפרש ע"ד הנזכר".

(ב) כדבריו, הדבר נזכר ב'זאת חקת התורה'.

(ג) כדבריו, הדבר נזכר ב'משנת חסידים' (וראה ב'צמח צדק' פס"ד סי' קטז, "דו"ז הגרי"ל ז"ל [בעל ה'שארית יהודה'] אמר לי משם רבינו הגאון [בעל ה'תניא'] ז"ל נ"ע זי"ע, שהקפיד ביותר על ענין שלא יהי' שם כלה כשם חמותה (יותר מעל שמו כשם חמיו), משום שזה נתבאר במשנת חסידים, והמ"ח לא העתיק [אלא] רק דברי האריז"ל, א"כ מסתמא ראה זה בכתבי האריז"ל, ומשום הכי הקפיד ע"ז ביותר". אך בשו"ת הצ"צ אהע"ז סי' קמג כתב באותו ענין: "וכן השיב כבוד אאזמור"ר הגאון [בעל ה'תניא'] נ"ע... שבזה יש קפידא יותר... לפי שזה הוזכר בספר משנת חסידים... ואפשר הוא מהאריז"ל").

(ד) שלא כדבריו, הדבר נזכר ב'שער הכוונות' (דרוש ענין תפלת השחר דרוש א. דף יז טור ב בדפוס ירושלים תרס"ב: "גם פס' העלית מן שאל נפשי הוא סוד העלאת המ"ן... גם כל שאר הפס' מכאן עד ה' מלך כולם מדברים בענין י' הרוגי מלוכה").

(ה) הדבר נזכר גם ב'פרי עץ חיים' (שער הזמירות פ"ב: "במזמור ארוממך יש בו ט"ו פסוקים וצ"א תיבות... וי' היות, הכוונה...").

(ו) ב'סדר היום' בתפילת החול נאמר רק: "אחר שיאמר כל הקרבנות כראוי וכל הנמשך אחריהם יתחיל ברוך שאמר", אך בתפילת השבת מפורש: "ואומר מזמור ארוממך ה' וגו'". ואין להוכיח מכאן שרק בשבת אמרוהו, וה"ה לפסוקי ה' מלך, שהרי אפשר שכ"ז נכלל ב"כל הנמשך אחריהם" שבתפילת החול (ועיי"ש אודות פסוקי "הודו וגו' קראו בשמו" שבחול לא פשטה תקנתו משום ביטול מלאכה. וצ"ע אם כוונתו שבחול לא אמרוהו כלל, או שמא לא אמרוהו בשירה וזמרה מלה במלה כפי שהיה ראוי לאמרו, עיי"ש).

(ז) כמו"כ מופיע המזמור (בלווית כוונות) בשלושת סידורי האריז"ל: זאלקווא תקמ"א, סידור ר' שבתי וסידור ר' קאפיל.

ואחר כל זאת, האומר כי אמירת המזמור הזה אינו ענין לתפילה על פי קבלה, אינו אלא מן המתמיהין, או ממי שנותנים מקום לטעות בדבריהם.

עוד כתבתי שם, כי מהסידורים הנדפסים אין להוכיח מתי החלו באמירת מזמור זה, מאחר ותחילה היו ההוספות שע"פ הקבלה נאמרות מתוך כתבי-יד, ורק אח"כ החלו להדפיסם בסידורים.

ועל כך מתרעם הכותב בצדק, מדוע לא ציינתי לאיזה כתבי-יד כוונתי (אך לא רק במש"ש כאילו כתבתי שמזמור זה מופיע בספרי אלמימר בתחילת התפילה. ולא היא, כדלקמן).

והריני לציין בזה לשני כת"י שבבית הספרים בירושלים, ומספריהם: 8/2419; 8/2674. שניהם על קלף, וכנראה שהם מהשנים ת'–ת"ק בערך. על הראשון נכתב (בכתיבה מאוחרת): ביהמ"ד של ר' מאיר דיין בקראקא, שנת תרל"ה. ואם השנה בוודאי מאוחרת, אך אפשר שאכן שימש כת"י זה בק"ק קראקא. שני כתה"י כוללים דברים שנוספו ע"פ המקובלים, אשר לא היו בסידורי אשכנז הישנים, כגון: סדר העקידה והרבש"ע שאחריו, קטורת, מזמור שיר חנוכה הבית, ה' מלך ולמנצח (שקודם ברוך שאמר), וידוי אשמנו, שיר של יום, לדוד אורי (לאלול), ועוד.

בספרי האלמימר שהזכרתי שם, מצאתי רק את הפיוט לכה דודי (והמזמורים צ"ב צ"ג שאחריו), ובחלקם גם את חמשת מזמורי לכו נרננה וכו'. אך אלה שמשו את החזן גם אחר שכבר נדפסו בסידורים (השווה לדבריו של רי"י כהן, 'מקורות וקורות', עמ' 83). והרועה לבדוק בגנזי בית הספרים, יראה את כתה"י הללו: 4/578. 4/683. 4/704. 4/712. 4/740. 8/1094. 8/1385. 8/6250.

והיו ברכה,

יהושע מונדשיין

ירושלים ת"ו

תגובת הכותב

א. מדברי הכותב הרב מונדשיין שליט"א בגליון מ"ג (עמוד קלט) נראה שכונתו לומר שאמירת הפרק "מזמור שיר חנוכת" קודם התפילה היתה נוהגת אצל קהלות האשכנזים מקדמת דנא, ושלא כפי שהעיר הכותב בגליון מ"ב (עמוד קו). ולזה עניתי בגליון מ"ח (עמוד קכט) שדבר זה רחוק מלהתקבל על הדעת, שהרי לא יתכן שהדבר לא יבוא לידי ביטוי במשך זמן כה רב.

ללא שום ספק: הציבור לא היה נוהג לומר מזמור זה, ורק יחידים שרצו לכוין את כונות האריז"ל נהגו לאמרו. ומכיון שבסביבות שנת תק"מ רבו המכוונים מיד הגיע הדבר לידי ביטוי בסידורי האריז"ל שנדפסו בתקמ"א, תקמ"ח ותקנ"ד.

ב. אמירת "ארוממך" קודם "ברוך שאמר" הוא מנהג ספרד מאז ומקדם, וכמה שהאריז"ל - שהיה ספרדי - גילה את הכונות שבאמירת מזמור זה, לא נהפך הדבר ל"תפילה על פי קבלה", שכן אם לפי קו זה גם אמירת קריאת שמע היא "תפילה על פי קבלה", שהרי האריז"ל גילה גם את הכונות שיש בק"ש.

"תפילה על פי קבלה" פירושו שתורת הקבלה מחייבת לומר תפלה זו, דוגמת הרבה הלכות ודינים הנמצאים בזוהר ואינם בתלמוד. העובדה שאמירת מזמור זה אינו מופיע ב"תולעת יעקב", "היכל הקדש", סידור "עבודת בורא", "כונת שלמה"; גם בסידור הרמ"ק כת"י מעתיק שנכתב בשנת שס"ב [ונמצא בספריית "כנסת ישראל" של הרב ישראל שטערן הי"ו מלונדון] אין מזמור זה מופיע, והרואה יבחין שגם בסדור הנדפס של הרמ"ק "תפלה למשה" הוכנס מזמור זה בסוגרים - כל זה מוכיח בעליל שמזמור זה הוא ענין של נוסח גרידא (נוסח שאינו מוסכם אפילו על כל נוסחאות ספרד).

וגם האדמו"ר בעל ה"תניא" לא אמר ולא התכוין לומר שאמירת המזמור הנ"ל "נוסדה על פי הקבלה", רק רצה לומר שבמזמור זה אנו יודעים מה לכוין.

ג. לא עלה בידי להבין מדוע מציין הרב מונדשיין שהדבר מופיע ב"סדר היום", וכי המחבר היה אשכנזי?

ד. כדי למלא בקשתי מציין הרב מונדשיין מספר מרשים של כתבי יד, בתחילה שנים ולבסוף עוד שמונה. הרואה סבור שבכל עשרת כתבי היד מופיע המזמור הנ"ל, ואינו כן. בשניים הראשונים אכן מופיע המזמור, אבל הם כתב יד שיחיד כתבם לעצמו ואינם ספר האלמימר שחזן הקהילה היה מתפלל מתוכו, וכאן ראוי לשאול: מה ערך יש לשני כתבי יד שיחיד כתבם לעצמו לעומת כמה מאות דפוסים של סידורים, מחזורים, קינות וסליחות (בהם נדפסה תפילת שחרית) שנדפסו עבור הצבור במשך שלש מאות שנה ובהם לא מופיע המזמור הנ"ל.

משמנת כתבי היד האחרים בדקתי את שלשת הראשונים והם אכן ספרי אלמימר, אלא שהמזמור הנ"ל אינו מופיע בהם למרות שהם משנות תק"ס-תקפ"ה. ומשאתי כן משכתי ידי מבדיקת חמשת כתה"י הנותרים, ולא הבנתי את כונתו בצינו אליהם.

ה. הריני חייב תודה להרב מונדשיין שהעמידני על האמת והראה שאמירת המזמור הנ"ל כן מופיע ב"ספר הכונות" וב"שער הכונות" לאריז"ל. אבל אין זה משנה את העובדה שאמירתו היא מכח נוסח ספרד ואינו מנוסח אשכנז ופולין.

ו. ולסיום, בכל מה שכתבתי לא באתי לערער על מנהג אמירת המזמור הנ"ל שהוא דבר שהשתרש אצל רוב קהילות האשכנזים, חס ושלום; אבל כשם שחז"ל מצאו לנכון להודיענו מי תיקן ומי סידר את י"ט ברכות שמו"ע, את ברכת הזן, ברכת הארץ ועוד, כן ראוי לדעת מי תיקן ומי סידר את יתר חלקי התפילה, ותו לא מדי.

אליעזר ויספיש
ירושלם תובב"א

בענין שיעור בזית

למערכת קובץ "בית אהרן וישראל", השלום והברכה!
בגליון נ' הובא מאמרו החשוב של הרב חיים בניש שליט"א בענין שיעור הכזית.
(א) ותוכן דבריו דדעת הראשונים שבארצות המזרח (וכן דעת הגאונים), דשיעור הכזית הוא כגודל זית המצוי, שהוא קטן טובא.
והראשונים שבארצות אשכנז השוו את שיעור הכזית לגודל חצי ביצה וי"ל שהוא מפני שלא היה הזית מצוי בארצם.
והשו"ע (תפ"ו) שכתב דהכזית כחצי ביצה, לא לשלול את הדעה הראשונה בא, אלא דרך דרכו של השו"ע להביא את הדעה המפורשת, ולעולם י"ל שפוסק הלכה כהדעה הראשונה הנ"ל.
ולכן מסיק, דהעיקר להלכה כנפח זית הטבעי, ולכתחילה ראוי להחמיר כנפח חצי ביצה וכדברי השו"ע, עכת"ד.
(ב) ולשלימות הענין נ"ל שיש כמה נקודות שראוי להוסיף. ראשית, אודות החידוש, שאף השו"ע שכתב דהכזית כחצי ביצה - לא היתה כוונתו לפסוק כן, אלא הביא זאת בתורת חומרא. נראה לבסס דבר זה, שהרי השו"ע כבר בסימן ר"י הביא את שיעור הכזית לענין ברכה אחרונה, ומדוע שם לא כתב ששיעורו כחצי ביצה, והמתין בזה עד הלכות פסח? ומוכח דדעתו בזה רק בתור חומרא דמצות אכילה בפסח, ואין הדין כן לענין ברכה אחרונה.
ועוד, תמה על עצמך כיצד לא הביא השו"ע כלל את דעת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, שעולה מדבריהם דהכזית בודאי פחות מחצי ביצה (כמבואר בשיעורין של תורה להקה"י, סי' י"א)? והרי דרכו של השו"ע תמיד לפסוק עפ"י ג' עמודי הוראה אלו, ובפרט בנד"ד שכן דעת רוב הראשונים (כמבואר שם). וזה חיזוק נוסף לחידוש, שדברי השו"ע דהכזית כחצי ביצה, הם בתורת חומרא ולא מעיקר הדין. ומעיקר הדין, השיעור הוא כגודל הזית, כפשוטו ממש.
(ג) אלא שמן הראוי גם לציין, שבכל אופן הדברים לא יצאו מגדר חידוש, שהרי לא הובאה דעה אחרת בשו"ע, ולא בב"י. ועוד, שפוסקים רבים הבינו את דברי השו"ע כפשוטם - הלבוש, הפר"ח, הגר"ז ועוד. וגם דברי הרמ"א בדרכי משה (סי' תע"ה ותע"ז) משמע שנקט להלכה שיעור דחצי ביצה. ולכן אף אם יש דעת נוטה לשיעור הקטן, קשה לצאת בהוראת פסק להקל כנגד דעת כמה פוסקים.
(ד) מאידך, אף להסוברים דהכזית כחצי ביצה, ברור שאין דעתם לשיעור גדול כ"כ כפי המודפס באיזה לוחות שיעורי מצוות. דהלוחות מתבססים על "חצי" ביצה ממש, ועל ביצה שנפחה 51.6 סמ"ק, ואינם מנכים כלל (או עכ"פ - מעט מאד) עבור הקליפה.
ולא התחשבו עם מה שכתב המג"א (תפ"ו). והסכים עמו לדינא הנו"כ או"ח ל"ח) שדעת השו"ע אינה "חצי" ממש, אלא רק יותר משליש. וגם לא התחשבו עם הידוע בספרי מחברי זמנינו (מידות ומשקלות של תורה, מידות ושיעורי תורה, לב ים) שביררו דהביצה של הפוסקים היא (לכל היותר) 50 סמ"ק, ורבים שחשבוה אף בפחות, וגם לא התחשבו עם מה שכתבו הפוסקים כולם ללא חולק (הגר"א, החת"ס, הנו"ב, הערוך לנר וכו' ציינם במידות ושיעורי תורה עמ' רל"ט) לנכות 25% עבור הקליפה.
ולפי"ז, אף להסוברים כהשו"ע דהכזית כחצי ביצה, עולה שיעורו 19-13 סמ"ק בלבד! וא"כ כבר בשיעור 13 סמ"ק נכנס לבית הספק, ואינו יוצא מידי ספיקו עד שיעור 19 סמ"ק.

ה) ובגמ' מנחות (כו. נח:) איתא "אין קומץ פחות מכשני זיתים", ושם (יא.) איתא דאופן הקומץ הוא "חופה שלש אצבעותיו עד שמגיע על פס ידו וקומץ", וניכר לעין ששיעור זה קטן טובא, והרי להדיא הוכחה לשיעור כזית קטן, ולפיכך אף להסוברים שיעור כחצי ביצה אין להגדיל כ"כ את השיעור.

ו) ולסיכום, אם כי יש בסיס חזק להשיטה שהכזית כגודל זית המצוי, יש גם להתחשב בכך שדעת פוסקים רבים לשער הכזית בכחצי ביצה, אבל אף לדעה זו הוי השיעור קטן מהמודפס בלוחות. ויהי רצון שלא אכשל בדבר הלכה.

החותם בברכה,
הדר יהודה מרגולין
פעיה"ק ירושלים תובב"א

מנהגי הספרדים במזמור שיר חנוכה וקריאת המגילות

לכבוד מערכת קובץ בית אהרן וישראל, ירושלים.

א. בענין אמירת מזמור שיר חנוכה

בהמשך לרשימות על אמירת "מזמור שיר חנוכה" (בגליון מ"ב ע"י הרב יצחקי, ובגליון מ"ח ע"י אליעזר ויספיש), הריני להעיר את ההערות דלהלן:

א. למרות שברוב קהילות הספרדים נוהגים בכל ימות החול (פרט לימי החנוכה שמתחילים בהם מ"מזמור שיר חנוכה") לומר מזמור זה החל מ"אורומך", יש סידורים שבהם מומלץ להתחיל גם בחנוכה מ"אורומך".

ב. גם מזמור "למנצח מזמור לדוד יענך ה' ביום צרה" שנאמר בקהילות הספרדים בתעניות במנחה אחרי קריאת התורה, נאמר החל מ"יענך ה' ביום צרה", ולא מ"למנצח מזמור לדוד".

ג. בתענית אסתר, אחרי קריאת התורה במנחה אומרים מזמור "שיר המעלות לולי ה' שהיה לנו", ואף אותו מתחילים מהמלים "לולי ה' שהיה לנו" ולא מ"שיר המעלות".

ב. בענין קריאת המגילות

קראתי בענין את רשימתו של ידידי הרב דוד צבי הילמן בגליון מ"ח, והרי הערותי:

עד כמה שידוע לי מנהג הספרדים (על כל פנים מנהג שלוניקי וקהילות טורקיה והבלקנים) לקרוא בבית הכנסת רק את מגילת אסתר בפורים ואת מגילת איכה (בלי ברכה) בתשעה באב, וזאת לאחר קריאת התורה. את מגילת שיר השירים נוהגים לקרוא בפסח לאחר הסדר, ומנהג שלוניקי לקרוא בניגון חלק מפרק א' עם תרגום שני (מתורגם גם לאספניולית) כל ימי החג בשולחן אחרי הסעודה. את מגילת רות נוהגים לקרוא בשבועות בשולחן אחרי הסעודה, ובתוך תיקון ליל שבועות אחרי חצות הלילה. את מגילת קהלת לא נהגו לקרוא כלל בחג הסוכות (אם כי בשלוניקי קראו אותה במסגרת אחרת לגמרי - בשבתות אחרי הסעודה שאז נהגו לקרוא ספרי ישעיהו, משלי, קהלת ודניאל בעונות שונות של השנה, עם תרגום באספניולית, אך אכמ"ל). כדאי להוסיף כי לכל מגילה יש ניגון מיוחד.

בברכה נאמנה,

דוד א' רקנמי - ת"א

בענין ניגוב הידים קודם נטילת ידים ובענין השיעורים

א. בגל' מט שואל הבחור המופלג בתוי"ש יוסף גלוברמן על הטעם שמקפידים לנגב הידים קודם הנטילה אף שנוטלים כל יד ברביעית מים ועי' בגל' נ' תשובתו של הרב ברוך ע"ז, ואפשר עוד דהנה בסימן קס"ב סעי' ד' איתא אם נגע בהם אחד שלא נטל ידיו בעודן לחות מן המים צריך לנגב ולחזור ליטול שהרי זה טמאם ע"י המים וכו' וע"ש במ"ב שאף אם נטל ברביעית בב"א צריך לנגב ולחזור

וּלִיטוּל כְּרָאוּי, וְעִי שֶׁם סַעִיף ז' דָּאָם שֶׁפֶשֶׁף יָדָיו זֶה בְּזוֹ צָרִיךְ לִיזְהַר שְׁלֹא יִגַּע חוּץ מִמָּקוֹם שֶׁנִּטְלָה יָדָיו מִפְּנֵי שֶׁהֵן מִטְמָאוֹת זֶה אֵת זֶה וְעִי"ש בִּמ"ב דְּמִיירִי אֵף שֶׁנִּטְלָה בְּרִבְעִיטָה אִם נִטְלָה רַק עַד קֶשְׁרֵי אֲצַבְעוֹתָיו וְהַמִּים יוֹרְדִים לְכָף הַיָּד אוֹ בִּיד הַשְּׁנִיָּה הַלַּחַה מִטְמָאָה בְּנִגְיַעְתָּהּ, וְלִפ"ז אִם לֹא נִזְהַר צָרִיךְ לִנְגֹב וּלְחַזֵּר וּלִיטוּל, א"כ אֲפֻשֶׁר שֶׁהוֹאִיל שֶׁהִרְכָּה ב"א אֵין נִזְהָרִים לִיטוּל כְּרָאוּי וְאֵין נִטְלִים בֵּין הָאֲצַבְעוֹת וְכַדּוּמָה וְכַשִּׁיּוֹרִידִים אַח"כ הַמִּים לְמָקוֹם שֶׁלֹא נִטְלָה הַמִּים נִטְמָאוּ וְכַשִּׁיּוֹחַז אוֹזֵן הַכְּלִי בִּידָיו הִטְמָאוּ הַמִּים שֶׁעַל הָאוֹזֵן טִמְאִים וְהִבֵּא אַחֲרָיו שִׁיקָה הַכְּלִי הַלַּחַה שׁוֹב לֹא יוֹעִיל לוֹ נִטְלִית רְבִיעִית רַק יִנְגֹב הַכְּלִי וְיָדָיו וְאַח"כ יִטוּל וְהֵן אִמֵּת שׁוֹה לֹא אֲלִיבָא דְכָל הַפּוֹסְקִים אֲבָל כְּדָאִי לְהַחֲמִיר עַל זֶה וְעִי"ש בִּשְׁעַר הַצִּיּוֹן סִקְמ"א.

ב. בְּגִל' נ' נִדְפַס בִּירוֹר מִהֶרֶב בִּינִישׁ כְּעִנִּין שִׁיעוֹר הַכּוֹזִית שֶׁהַגְּאוֹנִים וְרֹאשׁוֹנִים סוֹבְרִים שֶׁהַכּוֹזִית מְשׁוּעָר בְּנִפְח הַזִּית הַטְּבַעִי כְּדַעְתּוֹ שֶׁל רֹאֵה, וְהֵנָּה הֶרֶב ר' חַיִּים נָאָה בִּסְפָרוֹ שִׁיעוֹרֵי תוֹרָה מִבֵּיא כְּמַעֲט כָּל הַדַּעוֹת הַנ"ל מִגְּאוֹנִים וְרֹאשׁוֹנִים אֲבָל אַח"כ מִבֵּיא מִגְּאוֹנִים וְרִמְב"ם שֶׁטִּרְחוּ לְשַׁעֲרוֹ בְּמִדָּה וּמִשְׁקָל הַשִּׁיעוֹרִים הַנ"ל וְלֹא לְהַסְתַּמֵּךְ עַל כָּל אָדָם הַרְוָה וְלֹא כָּל זֵית טְבַעִי וְע"ש לְאַחֵר כָּל הַבִּירוֹרִים מִסִּיק וִישׁ לִיזְהַר שֶׁלֹא לֵאכּוֹל סֶפֶק כּוֹזִית כְּדִי שֶׁלֹא יִכְנִיס עֲצָמוֹ בְּסֶפֶק בְּרַכָּה אַחֲרוֹנָה, (וּבִפְרָט בִּשְׁיעוֹר כּוֹזִית מִצָּה סוֹכָה וְכַדּוּמָה שֶׁהוּא דְּאוֹרִייתָא) וּבְגִדֵּר סֶפֶק נִחְשָׁב מִן 4,14 גֶרָם עַד 6,25 לְבַד מֵה שֶׁנִּשְׁאָר בֵּין הַשִּׁנִּיִּם, וּבִשְׁיעוֹר כּוֹזִית לְדַבֵּר שֶׁהוּא מְדַרְבֵּן יֵשׁ לְהַקֵּל דְּשִׁיעוֹר כּוֹזִית פָּחוֹת מִעֵט מְשַׁלֵּשׁ בִּיצָה בְּקִלְפָתָהּ וּמִשְׁקָלוֹ 12.3 גֶרָם, עִי"ש טַעֲמוֹ בְּאַרְיִכּוֹת, וְאַמֵּנָם הַבִּירוֹר הוּא נִפְלָא אֲבָל לִמָּה לֹא נִחְשׁוֹשׁ לְכָל בִּירוֹרֵיו שֶׁל הַשִּׁיעוֹרֵי תוֹרָה בְּדַבְרִים הַעוֹמְדִים בְּרוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם, וּבִפְרָט שֶׁפֶה בִּירוֹשָׁלַיִם נִהְגוּ עִפ"י שִׁיעוֹרֵיו.

א. אִיזְנֹבֶךְ - יְרוּשָׁת'וֹ

בְּעִנִּין הַדְּלָקָה נֶר חֲנוּכָּה בְּבִיהַב"נ

כְּבוֹד מַעֲרַכַת מְכוֹן בֵּית אַהֲרֹן וְיִשְׂרָאֵל, הַשְּׁלוֹם וְהַבְּרָכָה.

רֵאִיתִי אֵת הַקּוֹבֵץ הָאַחֲרוֹן [שְׁנָה ט' גְּלִיוֹן ב' (נ') כְּסֻלּוֹ-טַבַּת תְּשַׁנ"ד וְבוּ מֵאִמֵּר מֵאֵת הֶרֶב אֲבִרָהָם פּוֹלֵק [עִמ' נ"א] בְּדִין הַדְּלָקָה נֶרוֹת חֲנוּכָּה בְּבִיהַב"ס וְאַמְרָתִי לְהַעִיר בְּמִקְצַת בְּדַבְרִים אֵלּוּ.

הִבֵּיא שֶׁם קוֹשִׁית הַחֲכ"צ, לְמַחְבֵּר שְׁאִין מְבַרְכִין עַל הַלֵּל בִּר"ח דְּהוּה מִנְהַג, הָאֵיךְ מְבַרְכִים עַל הַהִדְלָקָה בְּבִיהַב"ס, וְתִי' הֶרֶב פּוֹלֵק שֶׁם שְׁכִיּוֹן שֶׁתִּקְנוּ מִנְהַג זֶה לְהוֹצִיא אֵת הָאוֹרָחִים וְהַעֲנִיִּים בְּעִנִּין לְבָרֵךְ, וְאַע"ג שֶׁבִטָּל הַטַּעַם לֹא בִטָּלָה הַתְּקֵנָה, וְכִמוֹ קִידוּשׁ בְּבִיהַב"ס. וְעוֹד תִּי' דְּעִיקָר הַתְּקֵנָה זֶה לְבָרֵךְ בְּרִבִּים, וְע"ז אֵף הַמַּחְבֵּר מוֹדֵה דְּשִׁפּוּר מְבַרְכִים, עֲכַת"ד.

וְהֵנָּה הַחֲכ"צ הַנ"ל נִמְצָא בְּתִשְׁו' פ"ח וְאַעֲתִיק ל' "וְאַפְשֵׁר דְּסַמִּיךְ נָמִי אִמ"ש הַכֵּל בּוֹ דְּהִכָּא הוּא קִידוּשׁ שְׁמוֹ ית' לְבָרְכוּ בְּמִקְהֵלוֹת אֵף שֶׁהוּא דוֹחֵק כִּיּוֹן שְׁאִין רֵאִיָּה לְדַבֵּר הָאֵיךְ מְבַרְכִין. וְלֹא עוֹד אֵלָּא שֶׁהֶרֶב ב"י סָבוּר בְּקִידוּשָׁא דְּבִי כְּנִישְׁתָּא שֶׁהִיא תְּקֵנָה שֶׁהוֹזְכָּרָה בְּתַלְמוּד דְּטוֹב שֶׁלֹא לְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ כִּיּוֹן דֵּאִין לָנוּ אוֹרָחִים וְאֵין קִידוּשׁ אֵלָּא בְּמָקוֹם סְעוּדָה כ"ש בְּהַדְּלָקָה נ"ח בִּב"ה שֶׁלֹא הוֹזְכָּרָה בְּתַלְמוּד, וְאַף דֵּאִיכָא לְמִימַר דְּהֵתָם אִזְדָּא לִיה טַעֲמָא דְּאוֹרָחִים וְהִכָּא אֲדִרְבָּה נִתְחַדֵּשׁ לָנוּ צוּרֵךְ הַפְּרָסוֹם כִּיּוֹן שְׁאִין אֲנוּ מְדַלִּיקִין מִבְּחוּץ כְּבִזְמַן הַתַּלְמוּד, מ"מ קֶשֶׁה לְחַדֵּשׁ מִדַּעְתֵּינוּ דְּבַר בְּלִתִּי רֵאִיָּה, עכ"ל. וְכַאֲמַת בְּמִסְקֵנָה דְּבָרָיו נִשְׁאָר דָּאלוֹ שֶׁסְּבָרִי דֵּאִין מְבַרְכִין עַל הַלֵּל בִּר"ח דְּהוּה מִנְהַג, לֹא בְּעִנִּין נָמִי לְבָרֵךְ בְּבִיהַב"ס עַל הַהִדְלָקָה.

עכ"פ חֲזִינָן מִינִיָּה דְּדַעַת הַב"י גּוֹפֵא בְּקִידוּשׁ בְּבִיהַב"ס, דְּטוֹב לֹא לְקַדֵּשׁ וְלֹא לְבָרֵךְ כִּיּוֹן שְׁאִין אוֹרָחִין, וְאַע"ג שֶׁהִבֵּיא דַּעַת הַר"ן לֹא ס"ל כּוֹוֹתִיָּה, לִפִּי"ז הִתִּי' הָרֹאשׁוֹן שֶׁתִּי' עַל הַחֲכ"צ לֹא קִיַּמָּא. וְאַף הִתִּי' הַשְּׁנִי שֶׁתִּי' אִינוּ, דְּאַע"ג דְּהַבְּרָכָה הִיא הַתְּקֵנָה, בְּכָל אוֹפֵן כְּתַב הַחֲכ"צ דְּכִיּוֹן דֵּאִין רֵאִיָּה א"א לְבָרֵךְ. [וְבַעֲיָקָר דְּבָרֵי הַחֲכ"צ דֵּאִין רֵאִיָּה וְלִכְּן אֵין לְבָרֵךְ, כְּבָר קִדְמוֹ בְּשִׁבְלִי לְקַט [סִי' קִפ"ה] דֵּאֲחֵר שֶׁכְּתַב דֵּאִין מְקוֹר לְמִנְהַג זֶה, הִבֵּיא בְּשֵׁם "מִוְרִי ר' יְהוּדָה אַחִי שְׁנִי נֶר"ו דְּהִיָּה נִמְנַע מִלְּהַדְּלִיקָה שֶׁלֹא לְבָרֵךְ עֲלֶיהָ"].

וְאַשְׁאֵר בְּבִרְכָּה,

חֲנִנְאֵל פּוֹדוֹר

כְּנִסַת יִשְׂרָאֵל חֲבֵרוֹן גְּאוּלָּה

קשרי ידידות בין מרן הרה"ק רבינו ישראל זצוק"ל מסטאלין. והרה"ק הישמח ישראל זצוק"ל מאלכסנדר.

החיים והשלום וכל טוב סלה אל מע"כ הרבנים עורכי הקובץ החשוב בית אהרן וישראל שליט"א הי"ו.

ראיתי סיפור נפלא (בספר תפארת רבותינו) בשם הרה"ח הישיש ר' משה בויס ז"ל ששמע מאדמו"ר ר' שלום זצ"ל מקומרנא. פעם אחת היו הוא וחזקתו הרה"ק רבי ישראל מסטאלין בעיירת המרפא קרלסבד, ובאותו זמן הי' שם ג"כ הרה"ק הישמח ישראל, בבוקר אחד הלכו שניהם הרה"ק מסטאלין וחתנו מקומרנא לטייל שם בגן, וראו את הישמח ישראל יושב שם - והם צדיין לא הכירוהו; אמר הרה"ק מסטאלין לחתנו בהראותו על רבינו הישמח ישראל; היהודי היושב שם על הספסל אינו יהודי פשוט, ניגש הרה"ק מסטאלין ושאל את הישמח ישראל השעה; הישמח ישראל הוציא את השעון והראהו אך לא דיבר עמו, כשהתרחקו אמר לחתנו: הוא לא רצה לדבר איתנו כדי שלא ארגיש בדיבורו שהוא לא אדם פשוט, הוא חושב שהצליח להתחבא ממנו... ואחכ נודע שזה הוא הרבי מאלכסנדר. ורצה לשוחח אתו, לכן יצא למחרת שוב לגן. ונתן לו שלום - להישמח ישראל, ושניהם הסתובבו בגן שעה ארוכה ודיברו ביניהם ופניהם להבים. הרבי מסטאלין הזמין את הישמח ישראל לביקור לחדרו. ורצה לכבדו בכוס תה, אך הוא לא רצה רק כוס מים, וכדי שלא ישמשוהו לקח הישמח ישראל בקבוק שעמד שם על השולחן שהי' יי"ש וחשב שזה מים, מזג לעצמו כוס ושתה. כשיצא אמר הסטאלינער: אנו בטוחים שעד עכשיו אינו יודע ששתה יי"ש כי הוא שקוע כולו ברעיונותיו. לאחר ימים עברו שוב ליד מעונו וראו אותו מסתובב על המרפסת וממולל בידו פיסת נייר. אמר הרה"ק מסטאלין עכשיו עושה ההכנות לתפלת מנחה כשנחזור נכנס אצלו לתפלת מנחה. וכן הי', והם התפללו עם הישמח ישראל. דרכו של הישמח ישראל היתה להתפלל בקול רעש גדול, וכשיצא אמר הרה"ק מסטאלין כאלו צעדים - צעדי קוזעק - כבר מזמן לא שמעתי.

שנים רבות אח"כ ישב פעם הרה"ק מסטאלין זצוק"ל בסעודת פורים כשפניו לזהטים ובווערים, ושקוע במחשבתו ולא דיבר עם איש. פתאום פתח ואמר: "כשהמשיח יתגלה גם הרבי מאלכסנדר יראה". זכותם יגן עלינו להוושע בכל מידי דמיטב אכ"י"ר!

ואסיים בברכת חסידים שתזכו להפיץ ולהגדיל תורה וחסידות ולהאדירה

אברהם דוד גוממן

תלמיד בישיבת קארלין סטאלין - ארה"ב

בענין צור משלו

לכבוד מערכת קובץ בית אהרן וישראל, רוב תודות ותשבחות על הקובץ המפואר שמופיע מדי-חדשים מלא התורה רב האיכות והכמות.

ראיתי בגליון תשרי חשון תשנ"ד את מאמרו של הרב אליעזר ויספיש (צור משלו אכלנו - פיוט גרידא או טופס ברכה) וראיתי להעיר בזה כמה הערות כדרכה של תורה וזה החלי בס"ב.

א. כתב באות ד' דלדעת התוס' והיראים לא יוצאים בפיוט צור משלו יד"ח ברהמ"ז ולענ"ד דיוצאים להני ראשונים יד"ח ברהמ"ז דאורייתא ולא כיוונו אלא שצריך בברכה לברך על המזון על הארץ ועל ירושלים ודאי שאין כוונתם שצריך מטבע ברכה בא"י אמ"ה וכו' ובפיוט צור משלו הא מברך על ג' דברים הללו.

ב. כתב באות י"ג דלא מזכירים בפיוט זה מעין המאורע ואינו ראייה דהא מעין המאורע ודאי שאין חיוב הזכרתו מהתורה ולא חשש הגר"ח אלא שיוצאים בפיוט זה יד"ח מדאורייתא.

ג. מה שהאריך לכתוב בשאר הסמנים מהרבה ספרים דיוקים בלשון ברהמ"ז ודאי שהדין עמו שזהו עיקר הברכה אלא שמהתורה מספיק בריך רחמנא מלכא דעלמא מרא דהאי פיתא ותו לא, להרמב"ם ודעימיה, ולהתוס' ודעימיה בעינן נמי ברכה על הארץ וירושלים ותו לא.

ד. כתב באות י"ז דיוצאים לכמה ראשונים בפיוט זה מדאורייתא ולפי מה שהעלינו לית מאן דפליג בזה, ומה שהוסיף דמאחר ואין בו משום ברהמ"ז מעליא הר"ז כאילו כיוון בפירוש לא לצאת יש הרכה מקום לדון בזה דבברכהמ"ז לא מהני כוונה לא לצאת דהא מציאות שברך לאלוקי ובשלמא בלולב ותפילין בכיוון לא לצאת כאילו שנטל ענף בעלמא וכרך עור בעלמא אבל בבירך לכאורה מהני אף בכיוון בפירוש לא לצאת ואכמ"ל ומה שנהגו מקדמא דנא לזמר הפיוט מסתמא היו מזמרין אותו אחר ברהמ"ז.

בברכת את והב בסופה

פנחס רוזנצוויג

ישיבת פוניבז' - בני-ברק

הערות שונות

א. לגבי הנוסח "בר א-להין"

בקובץ באו"י (גליון מט) במדור "הערות" (עמ' קכו) הובאה קושיא על הנוסח "בר א- להין" שבתפילת בריך שמיא, יעו"ש. ולענ"ד נראה דהתמיה אינה על הנוסח של בריך שמיא דהרי מפורש מצינו לשון "בני הא-לוהים" - ע"י בראשית (ו-ב) ופירש רש"י שם בפ' שני דהם השרים ההולכים בשליחותו של מקום (דהיינו המלאכים), ולפ"ז א"ש ברווח הנוסח "ולא על בר א-להין סמיכנא", אלא הקושיא היא על הירושלמי שהביא הכותב (שבת פ"ו ה"ט) מדוע סטר המלאך לנ"ג שאמר על המלאך "בר א-להין"?

ויש ליישב דהדבר תלוי בכוונת אומרו, דנ"ג לא התכוון לומר לשון "כינוי" למלאך (כמו בבראשית שם) אלא כפשוטו (וכעין מאמיני אותו האיש ישו"ז) ולכך סטר המלאך על פיו. עו"ל דהקפידא שם היתה לא על עצם מילותיו של נ"ג אלא על שדימה שלמלאך שהיה באש היה כח עצמי להציל את חמו"ע ושכחו בזה (וע"ה מש"כ תוד"ה המתרגם בקידושין מט. בסו"ד), ומדויק שאח"כ תיקן דבריו והודה להקב"ה שהוא לבדו הצילם. וע"ש בפני משה.

[בעיקר דברי רש"י, הנה במקצת ספרים אינו מופיע הפי' השני הנ"ל (אלא רק הפי' הראשון שהם בני השרים והשופטים), ולכאור' הוא תלוי במחלוקת המדרשים, דבבראשית רבה (פכ"ו אות ח) מפרשו בענין אחר ע"ש, וכן הוא בזוה"ק (ח"א דף לז.), ואילו בזוה"ק (ח"ב דף לב:) מפרש הפסוק באיוב (א-ו ב-א וע"ע לח-ז) "בני הא-להים" כרש"י הנ"ל דהיינו המלאכים (וכן הוא בתרגום שם, אמנם בתרגום אונקלוס בבראשית כתב כפי' ראשון ברש"י "בני רברביא"), וכן מפורש בפרקי דר"א (פכ"ב) שבני הא-להים היינו המלאכים (ועי' ילקוט ראובני בבראשית שם בשם ספר התמונה), וכן מפורש ברש"י עצמו ביומא (סז: ד"ה עוזא) ע"ש, וע"ע בילקוט שמעוני (בראשית אות מד) בשם מדרש אבכיר. ועי' בפירושי לבוש האורה ובאר בשדה על רש"י בחומש הג"ל, ואכמ"ל].

ב. בגדר הברכה דברכת כהנים

שם (עמ' קכח) הובא בקשר לברכה שלפני ברכת כהנים אי הוי כשאר ברכת המצוות או דנחשב חלק מהברכת כהנים עצמה. ולכאור' יש להוסיף ואיה לצד שני, דהנה בגמ' בסוטה (לט:) מובאות ד' הלכות, וז"ל הגמ' שם: "א"ר זירא א"ר חסדא, (א) אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הצבור, (ב) ואין הכהנים רשאים להתחיל בברכה עד שיכלה דיבור מפי הקורא, (ג) ואין הצבור רשאים לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי הכהנים, (ד) ואין הכהנים רשאים להתחיל בברכה אחרת עד שיכלה אמן מפי הצבור". ע"כ. וכתב רש"י ד"ה עד שיכלה אמן וכו' "וכל הני משום דתרי קלי לא משתמעין", וע"ע בתוד"ה עד שם. והנה יעו"ש ברש"י (ד"ה דיבור) שפירוש הדין השני שם הוא שאין הכהנים מתחילים בברכה ד"אשר קדשנו בקדושתו של אהרן" וכו', עד שיכלה הדיבור "כהנים" מפי הקורא, ולכאור' צ"ב בזה, דבשלמא בדין הראשון והשלישי והרביעי שם איכא למיחש לתרי קלי לא משתמעין [דאי קריאת ה"כהנים" תבלע בתוך האמן דהודאה, לא ישמעו הכהנים קריאת "כהנים" ולא יתחילו לברך, וכן אין להקדים עניית האמן קודם סיום הברכה (כמו בכל עניית אמן דעלמא, ועי' משנ"ב סי' קכד ס"ק ל שיש

להזהר בענייני אמן בסוף הברכה ולא באמצעה), וכאן יש עוד קפידא דאם עונה אמן קודם שיכלה הדיבור מפי הכהנים אינו שומע כל הברכה בשלמותה דתרי קלי לא משתמעי כנ"ל, ומחמת טעם זה גם אסור לכהנים להתחיל בברכה אחרת עד שיכלה אמן מפי הצבור. (ויעוי' בגמ' שם מ. שאפי' פסוקים שאומרים באמצע הברכה ושייכים לברכה אין לאומרם מטעם "כלום יש עבד שמברכין אותו ואינו מאזין"), אבל צ"ב מדוע אין הכהנים יכולים להתחיל בברכה דאשר קדשנו כו' אחר ששמעו כבר התחלת הקריאה ד"כהנים" מפי הקורא (ולכאן) אין צריך שהצבור ישמעו הברכה אלא רק את סופה כדי שיוכלו לענות אמן. ועי' משנ"ב סי' רטו ס"ק ו' ובביאור הלכה שם? אמנם למשנ"ת בדברי הכותב הנ"ל א"ש דהברכה דאשר קדשנו כו' אינה ברכה נפרדת כשאר ברכת המצוות אלא היא חלק מהברכת כהנים עצמה, וממילא גם עליה נאמר כלום יש עבד שמברכין אותו ואינו מאזין וצריך לשמוע כל הברכה! ודו"ק.

אמנם אי"ז מוכרח די"ל לאידך גיסא דאפי' אי הוי כשאר ברכת המצוות, כאן יצטרכו לשמוע מהכהנים את כל הברכה דאשר קדשנו כו' ולא רק את סופה כבשאר ברכות, מהטעם שיתבאר להלן: יעוי' בהפלאה (כתובות כד:) שכתב שיש מ"ע על הישראל להתברך מן הכהנים, ומביא כן בשם החרדים. [ועפ"ז הוא מבאר מה האיסור בזה שצולה לדוכן - דבעינן פנים כנגד פנים וליכא וממילא הוא מפסיד המ"ע להתברך, יעוי"ש]. ויעוי' עוד בדבר אברהם (ח"א סי' לא) ובמנחה חריבה בסוטה שם (עמ' קנו) ובתורת הקנאות שם שהאריכו בזה. וצ"ב לשיטה זו מדוע אין הצבור מברך לפני התחלת הברכת כהנים כמו בשאר מצוה שצריך לברך לפני? ונ"ל דבר מחודש דתקנו שיצאו י"ח במה שהכהנים מברכים, דמכיון שהם משתתפים עם הכהנים בקיום המצוה ע"י שמיעה, ה"ה משתתפים ג"כ בברכה שלפניה ע"י שמיעה. (אמנם כאן אי"ז ממש דין שומע כעונה דאינם שייכים לנוסח הברכה דאשר קדשנו "בקדושתו של אהרן" כו' אלא הוא גדר השתתפות). ולפי זה יצטרכו לשמוע כל הברכה מתחילתה מפי הכהנים, וא"ש. [ואולי יש להעמיד המחלוקת שהובאה במאמר הנ"ל (אי הופכים הכהנים את פניהם קודם הברכה או לאחריה) בנדון דלעיל אי יש מצוה על ישראל להתברך, וממילא צריכים להשתתף גם בברכה שלפניה כנ"ל ולכן הופכים הכהנים פניהם קודם שיברכו, או שאין לישראל מצוה בזה וממילא הברכה שלפניה שייכת לכהנים בלבד ולכן הופכים פניהם בדוקא אחר הברכה דאשר קדשנו כו' להורות שרק הברכת כהנים עצמה שייכת לישראל].

והנה כל מש"כ (שני צדדים בביאור הגמ' שם אי הברכה הוי ברכת המצוות או חלק מהברכת כהנים) זהו לפי פי' רש"י שדין שני שם מיירי מהברכה דאשר קדשנו כו', אמנם היה אפשר ללמוד בגמ' בעוד אופן שמיירי שם מהברכת כהנים עצמה שאין הכהנים רשאים להתחיל "יברכך" לפני שהקורא גומר לומר יברכך, וכצד זה כתב הרד"ל בסוטה, יעוי"ש. [ואי"ז דומה לדין הרביעי שם שצריכים לחכות עד שיכלה אמן מפי הצבור (וקמ"ל שהגם שהצבור נצרך להם בברכה, עכ"פ ה"ה משועבדים לצבור עד שיגמרו האמן, וצריכים להמתין לכולם ולא רק לרובם, ועי' באר היטב סי' קכח ס"ק לב), משא"כ כאן בדין שני (לפי פירוש זה) החידוש הוא דס"ד שיוכלו הכהנים לומר מילות הברכת כהנים יחד עם הקורא ואין בזה חסרון של תרי קלי לא משתמעי דהרי אומרים אותו דבר (יעוי"ש בתוס'), קמ"ל דמכיון שהקורא אינו בר חיובא לא אמרינן בזה תרי קלי משתמעי ואסור. וכעין הדין המובא במשנ"ב (סי' קמז ס"ק יא) שאסור לקרוא עם הבעל קורא בשעת קריאת התורה בקול, ע"ש. ויעוי' בב"י (או"ח סי' קכח ד"ה והא דאמרינן) שפי' דין רביעי דקאי על מה שאומרים הכהנים רבש"ע אחר הברכה, ולפ"ז לקמ"ל. וע"ע במשנ"ב (סי' קכח ס"ק סה) שתלויים ב' הפירושים במחלוקת המחבר והרמ"א שם (סעי' יג), ע"ש.

ויעוי' בר"ן במגילה (דף טו: מדפי הרי"ף) שהביא שני הפירושים הנ"ל, והב"י (סי' קכח ד"ה אין המקרא) מדייק בדברי הטור שם כפי' שני. וע"ע בבאר שבע בסוטה שהאריך. ועכ"פ לפי הצדדים שהבאנו אין מכאן ראייה אי הוי ברכת המצוות או לא, וכן אי יש מ"ע לשמוע הברכה או לא, ותלוי בפירושי הראשונים הנ"ל. ועיין.

ג. בענין שמיעת ד"ת מהקלטות

שם במדור "בירורי הלכה" (עמ' סט) האריך הכותב בענין שמיעת ד"ת מהקלטות, ויצא לידון בשתי דרכים: א. מצד דין הרהור כדיבור, ב. מצד דין שומע כעונה. והנה יש מקום לדון אי שייך קיום

מצות ת"ת בהרהור או לא (וכן אם עיקר המצוה היא דיבור הדברים או הבנתם) כמו שהאריך הכותב שם, אבל במש"כ שם לגבי שומע כעונה לענ"ד אין כאן מקום לדון ולהסתפק בזה הן מצד חלק ה"מדבר" והן מצד חלק ה"שומע" שבזה, דודאי א"א להחשיב הקול מההקלטה כ"דיבור", דהנה בכל הדברים והמצוות של שמיעה בעינן לגדר דיבור או קול (בשופר) מסוים מצד האדם ואז שייך לומר ע"ז שם "שומע", משא"כ ברמקול או טייפקורדר או רדיו וכד' אין לזה שם דיבור כלל, וידוע שאין כאן פעולה של הגברת "קול" האדם ושליחתו למרחוק אלא הפיכת הקול לגלים אלקטרוניים (ובטייפ נהפך הקול גם לאותות מגנטיים) וזהו קול אחר של מכונה ולא של אדם (הגם שדומה לו ביותר). ולו יצויר שתנשב רוח חזקה לתוך שופר (כעין כינורו של דוד - עיין ברכות ג:) ברור הוא שאין יוצאים י"ח בכזו "תקיעה" והדברים פשוטים יותר מביעתא בכותחא. [ועי' מש"כ בזה בשו"ת יביע אומר (ח"א חאו"ח סי' יט אות יח)]. וממילא בכה"ג אין לזה שם "שמיעה" כלל. והמבואר מזה דהשומע מטייפ הוי כקורא מתוך ספר (בלא שהוציא בשפתיו) והוי כהרהור בעלמא ותו לא. [ולפי דברי הכותב שב"שמיעה" לבד נחשב קיום "ולמדתם" א"כ ה"ה לקורא בספר כנ"ל, וזה אינו].

וגם א"א לומר שמספיק שהוא "שומע" בלא שיש כאן שום חפצא של "דיבור", דשומע כעונה שמענו אבל שומע כמדבר לא שמענו. (והדבר פשוט שבלי חפצא של דיבור אין כאן שומע וק"ו שאין הוא יכול להחשב כ"מדבר", ורק כשיש דיבור גמור שייך שהשמיעה תחשב כאחד ממיני הדיבור).

ומש"כ באגרות משה (או"ח ח"ב סי' קח) - הוא עצמו מסתפק שם ומבואר מדבריו שבזמן שכתב התשובה לא היה נהיר לו ענין המיקרופון באיזה אופן הוא פועל, יעוי"ש היטב בדבריו, ולצד שאין זה דיבור המדבר ממש הוא עצמו מודה שם שאינו כלום. וע"ע באגרות משה (או"ח ח"ד סי' קכו) שאינו סומך על דבריו הקודמים להתיר, ע"ש.

ויש עוד להוסיף בזה, דהנה באגרות משה (או"ח ח"ד סי' טו אות א) מחלק בין דין ערוה לק"ש שנאסר באופנים מסוימים לבין איסור הרהור, יעוי"ש, וכתב שהאיסור לק"ש הוא לקרא כנגד ערוה ודייק כן מלשון הרמב"ם (בפ"ג מהל' ק"ש הט"ז) דבלא שיש מולו מציאות שם ערוה אין בזה איסור לק"ש אלא רק איסור הרהור שאסור גם שלא בשעת ק"ש. (וע"ש בכ"מ). וא"כ צ"ב לפ"ז דין "קול באשה ערוה" שנאמר בברכות (כד.), הרי שם אין לכאור' "מציאות" של ערוה לפניו ומדוע הוי ערוה לק"ש? אמנם מצינו דבר נפלא בראבי"ה (ח"א סי' עו) שכתב: "דהכא הקול שהוא הערוה גלוי אלא שאין העין שולטת בו לראות, ודמיא לצואה מגולה לפני סומא", ע"ש. וא"כ יוצא מזה של"קול" יש מציאות מסוימת ושייך לחול עליו שם "ערוה" לק"ש. אמנם לפמשנ"ת לעיל זהו דוקא בקול ממש (שבא מ"גוף" האדם, ואז אפ"ל דנחשב כ"חלק" מסוים ממנו), משא"כ בקול שע"י רדיו וכד' הגם ששייך בו איסור הרהור, עכ"פ אינו נאסר לענין ק"ש דאי"ז קול "האשה" אלא סתם קול בעלמא. [וכראיית תמונה שאינו בכלל ערוה לק"ש הגם שאסור משום הרהור, וכמו שלא מצינו שום איסור לקרא ק"ש כנגד בגדי צבעונין הגם שאסור להסתכל בהם (כנזכר בע"ז כ:). ונתבאר בשו"ת נחלת בנימין (סי' כו אות א) ע"ש].

ולפ"ז צ"ע בדברי היביע אומר, דלעיל הבאנו מש"כ שקול ע"י גלי רדיו אינו קול ממש לענין לצאת י"ח, ולכאור' הוא סותר א"ע במש"כ שם (סי' ו) שאסור לקרא ק"ש כנגד קול זמר מרדיו. אמנם הוא אזיל לשיטתו שם (סי' ז) שאסור גם לקרא כנגד תמונה, ע"ש. אבל לפי מש"כ האגרות משה הנ"ל אינו כן. ובאמת מוכח בדברי האגרות משה בראשונים - יעוי' בתשב"ץ קטן (סי' רעג) שכתב בשם המהר"ם מרוטנבורג שאותם שמהרהרים אפי' בשעת ק"ש יקראו ק"ש בלא תפילין (דכתפילין בעינן "גוף נקי", עי' משנ"ב סי' לח ס"ק יד) ומבואר דלגבי ק"ש אין עצם ההרהור מעכב ואינו נחשב כדין קורא מול "ערוה". וכן הוא בכל בו (סי' כא) הובא בב"י (או"ח סי' לח). ואכמ"ל.

בכבוד רב

יואב רוזנבל

תגובת הכותב

במ"ש דא"א לומר שמספיק שהוא שומע בלא שום חפצא של דיבור, [וכמו שהארכנו לבאר שם עפ"י מה שחקר בחזו"א אי עצם השמיעה הוי כדבור, וסברא זו אינו מסתבר כ"כ], נכון העיר שהוא חידוש

גדול, [אף שביארתי כן דוקא לענין מצות ת"ת שאין הדבור מעצם המצוה, עין שם בארוכה], אך מ"מ נלענ"ד שיש מקום לצרף סברא זו לדעת הרבה פוסקים הסוברים דמקיימים מצות ת"ת בהרהור.

ובכן מה שהעיר בענין הרם-קול, וכ' דהדברים פשוטים יותר מביעתא בכוחתא אעתיק בזה מש"כ במנחת שלמה סי' ט' שכ' ממש כדבריו, ובהערה (4) כ' וז"ל לאחר שכבר נדפס מאמר זה נזדמן לי לדבר עם מרן בעל החזו"א זצ"ל ואמר לי שלדעתו אין זה כ"כ פשוט, ויתכן דכיון שהקול הנשמע נוצר ע"י המדבר וגם הקול נשמע מיד כדרך המדברים "אפשר" דגם זה חשיב כשומע ממש מפי המדבר או התוקע, וכמדומה לי שצ"ל לפי"ז דמה שאמרו בג' אם קול הברה שמע לא יצא, היינו משום שקול הברה נשמע קצת לאחר קול האדם משא"כ בטלפון ורם-קול ולענ"ד הוא חידוש גדול מאוד ואין אני מבין אותו עכ"ל המנחת שלמה. ולכן נראה דאף שק' לסמוך ע"ז, מ"מ במצות ת"ת שרבו הפוסקים שיוצאים בהרהור, וגם כתבתי מסברא דאפשר דלא בעינן קול אדם כלל, ובזה אפשר דיש לצרף דברי החזו"א לכל הצרופים הנ"ל. וכבר כ' במאמרי שכל הנכתב הוא דרך הערה בעלמא.

שלמה זלמן מרק

בענין בניסת משה רבינו ע"ה לקודש הקדשים

כבוד מערכת קובץ בית אהרן וישראל הע"י.

ראיתי בגליון נ' מש"כ הרב י. בן מאיר לסתור תירוצי על קושית התוס' בבבא בתרא דף י"ד והנה קושית התוס' היא מה הוצרכו להרחיב הארון קודש כדי שתהא הס"ת נכנס ויוצא בנקל הלא לא היו נכנסים כלל לקודש הקדשים וא"כ הס"ת לא היתה בשמוש כלל. וע"ז כתבתי דמשה רבינו היה באפשר ליכנס לקודש הקדשים ע"פ תקי"ז. והוא היה יכול להשתמש בס"ת, וע"ז כתב הנ"ל דהס"ת שכתב משה [שהיתה מונחת בארון]. כתבה לפני פטירתו ולכן לא מסתבר שמידות הארון הותקנו בגלל משה כיון שכתבה סמוך לפטירתו.

אכן תירוצו אינו עולה יפה כיון שאין אנו דנים לגבי הס"ת אלא לגבי התקנת מידות הארון, ובשעה שנצטוו בעשיית הארון, עדיין לא נגזר על משה שלא יכנס לא"י וא"כ שפיר אפשר לומר דאז בשעת ציווי עשיית הארון, שפיר נצטוו להתקין הארון כפי מידות שהס"ת יוכנס בנקל, כיון שאז היה עדין משה ראוי לחיות ולהאריך ימים ולהשתמש בהס"ת שיכתוב ויושם בארון.

פישל שמעיה - ביתר

בענין "מיץ ענבים" לד' כוסות בפסח

גדולי אחרוני זמנינו יצאו לדון אם אפשר לכתחילה לצאת יד"ח דין ד' כוסות ב"מיץ ענבים" שאינו משכר ומשמת. וכמו שמבואר בסנהדרין דף ע. שמותר לשותות [מעיקר הדין] יין מגתו בסעודה המפסקת עת"ב, כיון שאינו משמח.

דהנה לענין קידוש, מבואר להדיא בב"ב דף צ"ז: דסוחט אדם אשכול ענבים ואומר עליו קידוש היום, וכן נפסק בשו"ע בסי' רע"ב, הרי להדיא דאפשר לקדש על יין חדש אף שעדיין אינו משכר, ויעויין ב"מנחת שלמה" סי' ד' שמאריך לבאר דאף דעיקר סגולת היין היא במה שמשכר ומשמת. וכמו דאמרינן בריש פרק כיצד מברכין דהטעם שנקבע על יין ברכת בופה"ג, היינו משום דהיין סעיד ומשמח. מ"מ אפשר לקדש על יין מגיתו. כיון שסופו שיהיה יכול לשמת. יעוש"ד באריכות [ואף מיץ ענבים מבושל שאין סופו שיכול לשכר, מבאר שם, דכיון שהיה ראוי לברך עליו בופה"ג טרם שנתבשל, לא נפקע ממנה הברכה, כיון שעדיין ראוי לשתייה, יעוש"ד] אך לענין ד' כוסות יש לדון כיון דאמרינן בפסחים דף קח: דהשותה יין חי, ידי יין יצא, ידי ד' כוסות לא יצא, ומפרשים הראשונים, דהכוונה דאינו "מצוה שלמה" כיון ששתאו שלא כדרך שתיית יין. הרי חזינן דהחמירו לענין ד' כוסות, א"כ יש לדון אף לגבי "מיץ ענבים" שהוא כמו יין מגיתו לגבי ד' כוסות, דאפשר לגבי ד' כוסות בעי דוקא יין המשמח ומשכר עתה, דכיון דבעינן שיהא דרך חירות, א"כ בעי מה שהוא עכשיו

משמח. ומשא"כ יין מגתו שאינו משמח עתה, ולא תיסגי לגבי ד' כוסות הסברא כיון שסופו שיוכל לשכר.

ובספר מקראי קודש [להגרצ"פ פרנק] סי' ל"ה הביא בזה דברי הפר"ח סוף סי' תפ"ג שהביא דברי שו"ת מהר"ש הלוי חלק יור"ד סי' יב דב"י צימוקים אינו יוצא יד"ח ד' כוסות אף בדיעבד דחכמים תקנו ד' כוסות לשמחה, ויין צימוקים אינו משמח והפר"ח חולק עליו וסובר בדיעבד יוצא, כמו שתאן חי, דיוצא בדיעבד, אע"פ שאינו משמח, ה"ה ביין צימוקים יוצא אף שאינו משמח, ולכן כותב דבאופן שאין לו רק יין צימוקים יוצא בו, יעוש"ד, ומדמה לכך הגרצ"פ גם דין מיץ ענבים, דלדעת הפר"ח יוצא בו רק בדיעבד. יעוש"ד, אמנם אפשר לחלק דאילו "יין צימוקים" אינו משכר לעולם, ומשא"כ יין מגיתו כיון שסופו להיות משכר.

וכן בשו"ת "משנה הלכות" ח"י ס"י סז כותב וז"ל: ושמעתי בשם ידי"נ וידיד נפש כל חי הגאון הגדול ר' משה פיינשטיין [זצ"ל] שיצא לחדש דביין מגיתו אין יוצא ידי ארבע כוסות, דהגם ידי יין יצא, מ"מ כיון דיין מגיתו אינו משכר, ליכא חירות וד' כוסות בעינן יין משכר דזהו דרך חירות עכ"ד, והרהמ"ח משנה הלכות מאריך ביותר דאין ענין שיהיה היין "משכר" יעוש"ד. אך נראה דלכו"ע דאין הנידון בסגולת ומעלה של יין הוא אם היין "משכר" או לא, אלא עיקר הנידון אם היין "משמח", והחיסרון של מיץ ענבים הוא שאינו משמח. וכמבואר בפר"ח הנ"ל, שמבאר שחיסרון יין חי, שהוא בגלל שאינו משמח. [ומה שמסיק שם במשנה הלכות בסוף התשובה, דיין מגיתו משמח, מדחזינן דמביאין עליו ביכורים, תמוה, בין במציאות, ובין מהא דחזינן בסנהדרין שמותר לשותותו בסעודה המפסקת, ומה שמביאין עליו ביכורים, הטעם דכיון שסופו לשכר, כבר הוי דבר חשוב לומר עליו שירה. כיון שהדבר הזה משמח בסופו, ומשא"כ לענין ד' כוסות, דבעינן שיהיה דרך חירות אפשר דבעינן שיהא עתה משמח כדי שיהיה דרך חירות].

וראה עוד בספר "תשובות והנהגות" ח"ב סי' רמ"ג שמפקפק על שתיית מיץ ענבים לד' כוסות, כיון שאינו דבר חשוב. ובד' כוסות בעינן דבר חשוב כדי שיהיה דרך חירות, אך יעו"ש סוף דבריו שמרן גאב"ד טשעבין זצ"ל וגאב"ד בריסק הגיר"ז זצ"ל שתו לד' כוסות מיץ ענבים. וכן אומרים שהחזו"א שתה לד' כוסות מיץ ענבים.

אך למרבית הפלא שאלה יסודית זו לא מצאנו עד עתה שדנו בה קדמוני הפוסקים, והלום מצאתי ראיתי בשו"ת רבי יהודא מילר, מגדולי הפוסקים בשנות ת', שתורתו יצאה זה עתה לאור עולם ע"י מכון "בית אהרן וישראל" בסי' ס' הובאה תשובתו של החכם צבי מכת"י, בה עונה לרבי יהודא מילר, על שאלתו, למה לא הביא הרמב"ם דין יין מגיתו [דכמו דכשר לענין קידוש, ה"ה] דכשר לארבע כוסות, ומשיב לו החכם צבי דכיון שהביא הרמב"ם דין יין מגיתו לגבי קידוש א"כ ה"ה דכשר נמי לארבע כוסות. ועל זה חוזר רבי יהודא מילר בסי' ס"א ושואלו דהרי חזינן לגבי "יין צימוקים" שדנו עליו האחרונים לפוסלו לגבי ארבע כוסות, אף שכשר לענין קידוש, א"כ ה"ה דאפשר לגבי יין חדש דאף שכשר לענין קידוש, פסול לארבע כוסות יעוש"ד, הרי שכבר נשאלה שאלה זו בבית מדרשם של גדולי קדמוני האחרונים, שדעתו של החכם צבי להכשירו, ורבי יהודא מילר מפקפק בכשרותו.

נב. כל האמור הוא רק לגבי הנידון דמיץ ענבים [וכן יין מגיתו] אינו משכר ומשמח, אך לא דנתי, לגבי שאר השאלות הכרוכות ב"מיץ ענבים" שבדרך כלל הוא מבושל, ואין סופו להיות משכר.

בברכת יגדיל תורה ויאדיר

שלמה זלמן שמעיה

ישראל נתן השל

על דרכו של הגה"ק בעל הפלאה זי"ע בפרנקפורט דמיין ותקנות קהל פסד"מ אודות הגה"ק רבי נתן אדלר זי"ע

באוצרו של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א ישנה אגרת בכתי"ק הגאון רבי יוסף שטיינהרט¹ אב"ד ור"מ דק"ק פיורדא, מח"ס "זכרון יוסף" שלוחה להגאון בעל גודע ביהודה זצ"ל, אודות ק"ק פסד"מ בשנת תקל"ג.

אגרת זו, כתובה ברמזים וצריכה לימוד, ברם לאחר העיון נראה שביכולתה לשפוך אור על שני נושאים היסטוריים - שונים, הקשורים בשני הגאונים הקדושים - רבה של פסד"מ הגה"ק בעל הפלאה והגה"ק רבי נתן אדלר זצוק"ל, והם: א. אי הפצת דרך החסידות באשכנז ע"י רבינו בעל הפלאה מבחירי תלמידי הרב המגיד ממעזריטש זי"ע ומסאר החברייא קדישא, משך תקופת רבנותו שם, שלשים ושלש שנים. ב. תקנות קהל פסד"מ נגד הגר"ג אדלר מעל שבעה שנים לפני החרם שנעשה ע"י הקהל בשנת תקל"ט.

במאמר זה ננסה בס"ד להבהיר את הידוע לנו על נושאים אלו² ובהם עוד דברים אשר לא עמדו עליהם עד כה, ועוד אי אלה פרטים חשובים הקשורים בזה. תשו"ח לידידיי, הר"ר ראובן נתן הלמן הי"ו והר"ר יוחנן הכהן שבדרון הי"ו מעיה"ק ירושלים ת"ו שסייעו רבות בהכנת החומר ובעריכת מאמר זה והבא אחריו בס"ד, תודתי נתונה להם בזה.

על דרכו של רבינו בעל הפלאה זי"ע בפסד"מ

בצל רבו המגיד ממעזריטש זי"ע:

הגה"ק רבינו פנחס הלוי הורוויץ זי"ע, היה מתלמידיו המובהקים של מרן הרה"מ ממעזריטש ויחד עם אחיו הגה"ק רבי שמואל שמעלקא מניקלשבורג זי"ע, נסעו אליו כמה

1 אודותיו, ראה להלן הערה 24.

2 על דרכו בחסידות של רבינו, ראה גם במאמרים "החתם סופר והחסידות", יוסף י. כהן - "סיני" גליון סיון-תמוז תשל"א. "על רמזי חסידות בהקדמותיו של בעל הפלאה", דוד ש. שפירא, - "סיני", גליון סיון-תמוז תשל"ח. "הגה"ק רפ"ה הורוויץ מפסד"מ" - הרב שלום ת. פרוש הי"ו - "המחנה החרדי" גליון 191 תמוז תדש"ס. "רבינו הגה"ק בעל הפלאה זי"ע" הרב ב. שמואל "כפר חב"ד" י"ב אלול תשנ"ב. "על הצדיקים ועל החסידים" - הרב יחיאל בויס הי"ו - "צאנז" גליונות ר"ז, ר"ח, ר"ט, ר"י. - [כן היה לנגד עיני, הוספותיו בכתובים וייש"כ ע"ז]. "אז נדברו" - ויוניץ, גליונות 82, 83, שנת תשמ"ח-ט'. "רבינו משה סופר", נחשוני עמ' 232 פרק "יחסו לחסידות".

וכמה פעמים. הסתופף בצלו ושהה אצלו תקופות ארוכות, שבה מבארו מים חיים והתעלה על ידו בעבודת ה' בדרך החסידות הצרופה, התחבר עם החברייא קדישא - תלמידי הרה"מ, והיה מעמודי התווך של עדת החסידים.

רשמים מנסיעותיו ומתקופת שהותו בצל רבו ממעזריטש, נחרטו בספרי חבריו תלמידי הרה"מ ובספרי בני דורו³, מהם שנכתבו בחייו ומהם שנדפסו ויצאו לאור בחיים חיותו ובספרי גדולי צדיקי הדורות הבאים, צאצאיו ורושמי קורות גדולי הדורות⁴ ובקבלה בע"פ מפי צדיקים וחסידים מדור לדור.

בספר "כרם שלמה" להגה"ק רבי עוזיאל מייזליש זי"ע מח"ס "תפארת עוזיאל" ו"מנורה הטהורה" מגדולי תלמידי הרה"מ ממעזריטש זי"ע אשר נדפס בחייו רבינו בזאלקווא שנת תקס"ג, בהקדמת אחי המחבר הרה"ק רבי יצחק כותב על גדולת אחיו המחבר בזה"ל "... כאשר העידו והגידו עליו גאוני זמנינו מאורי עינינו וחסידיו דורינו, בהיותו בצוותא חדא עם האחים הגאונים הגדולים החסידים המפורסמים המקובלים האמיתיים פארי דורינו ומחמדיו תפארתינו נשיאי הלזים מוהר"ר שמואל שמעלקא האב"ד ור"מ דק"ק ניקלשפורג ואחיו מוהר"ר פנחס האב"ד ור"מ דק"ק פרנקפורט דמיין ובמעמד האחים המאורות הגדולים חסידים ממורסמים אשר מימיהם אנו שותים קדושי ישראל ומלכיהם כל רז לא אניס לפניהם נ"י עמודי העולם מהור"ר משולם זוסמאן ואחיו מהור"ר אלימלך זללה"ה מק"ק ליזענסק, נשמתם כולם⁵ בגזי מרומים זכותם יעמוד לנו ולזרענו ולזרע זרעינו עד עולם. והיה באותו מעמד שארי גדולי וגאוני הדור וחסידיו עולם וקדושי עליון, בצוותא חדא ובזמן אחד היו כולם אצל רבן של כל בני הגולה אב החכמה הגאון המקובל הקדוש החסיד והטהור אור שבעת הימים המאיר לארץ ולדירים, והעמיד תלמידים הרבה, כבוד קדושת שם תפארתו מוהר"ר דוב בעריש זללה"ה מק"ק מעזריטש שהיה נקרא ר' בער ראונער, והעידו כולם על אמו"א שלא טעם טעם חטא מעולם..."

בהקדמה ל"שו"ע הרב" (שקלאוו תקע"ד) כותבים בני הגה"ק "בעל התניא" זי"ע, שחיו בדורו של רבינו ז"ל: "... והיתה התחלתו בהיותו יושב בשבת תחכמוני במקום תחנון של הרב הקדוש הנ"ל - (המגיד ממעזריטש) שם הואיל באר את התורה בהלכות ציצית והלכות פסח ושניהם נגמרו שמה עד בואם שמה הני תרי צנתרי דדהבא שבת אחים יחד הגאונים המפורסמים קדושי עליון עמודי עולם הרב מוהר"ר שמעלקא ואחיו הרב מ"ו פנחס נ"ע טרם נסיעתם על כסא הרבנות למדינת אשכנז לק' נ"ש וק' פ"פ דמיין והי' לגד עיניהם כתבי אאמו"ר בשני ההלכות הנ"ל וקלסוהו ושבתוהו עד למאוד מאוד ואמרו לו חזק ותחזק לברך על המוגמר לך נאה ויאה זכות התורה יעמוד לך ולזרעך ולכל ישראל..."⁶

3 ראה להלן דבריהם בגוף המאמר.

4 ראה ס' "שם הגדולים החדש" לר"א וואלדן (ווארשא תרכ"א) בערך רבינו. ס' "סדר הדורות החדש" לרמ"מ בודק (לכוב תרכ"ה) ברשימת תלמידי המגיד. ס' "צמח דוד" בהוספות של המו"ל הר' אברהם מנדל מור (לכוב תר"ז) - עמ' 225 לפי ד"צ (הומינר) י-ם תשכ"ז. ס' "סיפורים נוראים" לר"י קאידנער תלמיד האדמו"ר האמצעי והצ"צ זי"ע, עמ' מ"ד ד' ירושלים תשי"ז. ס' "קנת סופרים" לר' אלעזר הכהן (לכוב תרנ"ב) דף פ"ט. "פאר הדור" (תולדות הנוב"י) עמ' סב. "שמן הטוב" דף מ"ג. "עשר אורות" דף י"ז. "בית רבי" דף ב' ועוד. וראה בס' "שמן הטוב" חלק הסיפורים (פיעטרקוב תרס"ה), וס' "יכבד אב" שבסו"ס שה"ג החדש הנ"ל, סיפורים רבים על רבינו וקשריו עם דרך החסידות, וכן מראי מקומות לספרים אחרים בענין זה. וראה עוד בס' "סיפורי הרמ"ח" לרמ"ח מסלונים זצ"ל בערך רבינו ובס' "אוצר ישראל" לר"י רוזנצווייג ז"ל בערך בעל התניא אות ד', ובס' "מקור ברוך" להרה"ק מסערט וויזניץ זי"ע (חיפה תשכ"ט) עמ' ש"ח.

5 ט"ס, שהרי רבינו עדיין היה בחיים בש' תקס"ג.

6 והגה"ק "הצמח צדק" מליובאוויטש זי"ע כותב על רבינו בס' "לקוטי תורה" פר' נשא בזה"ל "ופי' הגאון

תיאור יותר מפורט והמעיד על שהותו אצל רבו המגיד הק' תקופות ממושכות הן בראוונא והן במעזריטש, הוא מכתבו של הגה"ק "בעל התניא" שכתב לרבינו בהיותו בפפד"מ⁷ וז"ל בין דבריו: "... ורחב לבבי בהעלותי על לבי חבה יתירה הנודעת לי ממר, שהוא רבא דעמי' שו', מימי קדם בק"ק מיזרעריטש וק"ק ראוונא, ונמניתי במנין שלו וזכיתי לקבל ברכתו סלה מדי שבת בשבתו...".

כן יש לציין שבספרי הצדיקים גדולי ומנהיגי החסידות⁸ שבתקופה זו, מוזכר רבינו ע"י חבריו תלמידי הרה"מ ממעזריטש הן בהיותו רב אב"ד בלעכוויטש והן לאחמ"כ כשנתמנה לרב אב"ד בפפד"מ, דבר המעיד על קשריו ומעמדו הרם בין החברייא קדישא.

בואו לפפד"מ וקשיוו על דרכו בחסידות:

בשנת תקכ"ט, נפטר רבה של פפד"מ - הגאון רבי אברהם מליסא זצ"ל, ועד לבחירת הקהל רב אב"ד נתמנה כרב ממלא מקום הגאון רבי נתן מאז זצ"ל⁹ שהיה ראב"ד מלפנים ונתעטר עוד בכתר "ראש הישיבה" לכל ימי חייו. יש לציין שקהל פפד"מ היה מוגבל בבחירת רב אב"ד, מפני הפולמוס הידוע ה"גט מקליווא", והוסכם שהמועמדים לרבנות יהיו אלו שלא היו מעורבים בפולמוס הנ"ל, ולכן היו ג' מועמדים¹⁰ לכתר הרבנות והם: האחים הק' ממשפחת היחס לבית הורוויץ¹¹ והגאון מהר"ם ברבי זצ"ל¹², מסיבה איזה שהיא ירדה מועמדות השלישי מהפרק ונותרו רק שני האחים הק' לבחירה. כן נתבקשו על כסא הרבנות בק"ק ניקלשבורג ומדינת מעהרין כדלהלן.

החסיד מוהר"ר פנחס ז"ל הלוי האב"ד דק"ק פפד"מ תלמידו של הה"מ נ"ע בספרו פנים יפות על התורה...
[על יחס הגה"ק הצ"צ זי"ע לספר פנים יפות - נכתוב בס"ד בגליון הבא].

7 ראה קטעים נוספים מהמכתב להלן בהמשך המאמר.
8 ראה בס' "תורי זהב" להרה"ק רבי בנימין מזלאוויץ זי"ע - תלמיד הרה"מ בדרוש לר"ה, עמ' קל"א מדפוס י-ם תשמ"ט. ובס' "אמתחת בנימין" על קהלת להרה"ק הנ"ל דף ל"ג-פ"ה מדפוס מינקוויץ תקנ"ו. ס' "תפארת עוזיאל" להרה"ק רבי עוזיאל מייזליש זי"ע - תלמיד הרה"מ, על איכה עמ' קי"ב מדפוס י-ם תשמ"ו. ס' "תהלות ישראל" על תהלים מהרה"ק מקונוץ זי"ע פ' ק"ו. ס' "דברי שמואל" מאחיו הר"ש מניקלשבורג זי"ע פר' ואתחנן. וחתנו בזיו"ר הרה"ק רבי אברהם חיים מזלוטשוב זי"ע בספרו "פרי חיים" ע"מ אבות פ"ו. ס' "ליקוטי יוסף" מרבי יוסף מראוונא זי"ע - תלמיד הרה"מ דף ו'. ס' "ברית אברהם" לרבי יוסף משה מזלאוויץ זי"ע - תלמיד הרה"מ דף צ"ג ע"א וע"ב. ובס' "יכבד אב" הנ"ל דף מ' ע"ב מביא מס' כת"י של רבי יוסף יהודא מבלטא זי"ע (אבי הרה"ק רבי פישל מסטריקוב זי"ע) תלמיד הרה"מ - ד"ת מרבינו בעל הפלאה. כמה מס' הנ"ל מוכיחין אותו בשם אב"ד לעתוויץ. יש לציין שרוב דברי תורה הנ"ל, הם ע"ד החסידות. כן הרבה מגדולי צדיקי החסידות בתקופה ההיא מציינים מספריו, "הפלאה" ו"המקנה", מילי דחסידותא וע"ז במאמר הבא בס"ד.

9 אודותיו, ראה להלן הערה 23.

10 ס' "רבני פפד"מ" להרב הורוויץ, עמ' 143.

11 ראה בס' "שמן הטוב" עמ' נ"ג ע"ב מה שהעיד הבעש"ט הק' על יחוס משפחת הורוויץ וע"כ קירב את תלמידו הרה"ק רצ"ה מטשורטקוב זי"ע, אבי רבינו. יש לציין שרבים ממשפחת רבינו נתקשרו אל דרך החסידות, אביו רצ"ה מטשורטקוב - ראה ב"שמן הטוב" שם, [וב"דברי תורה" מהדורא ה' אות מ"ו להרה"ק בעל "מנחת אלעזר" זי"ע כותב שהבעש"ט הק' היה רבו של רצ"ה מטשורטקוב]. דודו, אחי חתנו - הג"ד יואל הלפרין מלעשנוב, היה הג"ד דוד הלפרין מאוסטראה מגדולי תלמידי הבעש"ט הק'. (וראה באמרי פנחס (תשמ"ח) עמ' רל"ו על ביקור שערך רבינו הק' על ש"ק ביחד עם הרה"ק המוכיח מפולנאה והרה"ק ר"פ מקוריץ זי"ע אצל ר"ד מאוסטראה בזאסלב). בן אחותו הג"ר זכריה מענדיל, היה תלמיד הרה"ק רבי ר' אלימלך זי"ע כמבואר באגרת הקודש שנדפסה שם, וכן למד בנעוריו אצל דודו - רבינו. חתן רבנו בזיו"ר היה הרה"ק בעל "אורח לחיים" מזלוטשוב זי"ע - תלמיד הרה"מ ממעזריטש. כן למד רבינו עם אחיו הגדול הגה"ק ר"ש מניקלשבורג זי"ע והיה חביבות גדולה ביניהם כדבריו בקו' "שבת אחים" וכן נשתדכו ביניהם שבנו של הרבי ר"ש, רבי צבי יהושע מטריביטש זצ"ל היה חתן רבינו.

12 אודותיו, ראה במאמרי על נה"ו, קובץ באו"י גליון מ"ג הערה 54.

האחים הק' בהיותם מתלמידי הרה"מ ממעזריטש, הלכו לשאול את פ"ק לדעת במה לבחור וכמובא בספר "שבחי הבעש"ט" אשר נכתב בתקופתו של רבינו¹³, וז"ל:

"הרב הקדוש ר' שמעלקא ואחיו הרב מ' פנחס נשמתם בגן עדן מרומים, נתבקשו ביחד על כסא הרבנות בק"ק פרנקפורט ובק"ק ניקלשבורג, ובהיות שק"ק פפד"מ הי' קהילה גדולה ונכבדת מק"ק נ"ש לא הכריעו אנשי הקהלות ביניהם מי ישב על כסא הרבנות בפפד"מ ומי יהיה בק"ק נ"ש ואמרו שהם בעצמם יכריעו ביניהם והגם כי הרב מ' שמעלקא הי' זקן מאחיו עכ"ז ברוב ענותנותו אמר כי אחיו הרב ר"ם הגון יותר לרבנות דק"ק פפד"מ ואחיו תלה הגדולה באחיו הגדול ממנו והסכימו שניהם שכאשר יפטרו מרבינו הגדול המ"מ דק' מעזריטש, ישאלו את פיו הק' וכאשר יגזור אומר כן יעשו, ועוד ישאלו ממנו מאמר א' מהזהר אשר לא יוכלו לעמוד על הבנתו, וכשבאו לבית הרב, התחילו האחים מדיינים זה עם זה מי ילך בראש כי כל אחד אמר לאחיו שהוא גדול ממנו ומיד אמר הרב המגיד בזה"ל הרב דק"ק נ"ש ילך בראש כי הוא גדול האחים, וכשנכנסו למגנים סיפר להם הרב מעשה משר א' ממנהגו עם עבדיו והיכליו וכשסיים הסיפור צוה להם שילכו לשלום ולא שאלו ממנו מאמר הזהר וכשבאו אל אכסניא שלהם נתיישבו בדבר כי בוודאי לא סיפר לבטלה וראו בעינא מקיחא שהוא משל ומליצה ומתוכו הבינו מאמר הזהר על בוריו".¹⁴

כאמור, נבחר הגה"ק רבי שמעלקא לאב"ד ור"מ בק"ק ניקלשבורג ומדינת מעהרין¹⁵ ואחיו רבינו לאב"ד ור"מ בק"ק פפד"מ במדינת אשכנז ובא לשם בכבוד גדול בחדש טבת¹⁶ תקל"ב.

13 אות נ"ה במהר"ר צ"ח כהנא, י"ם תש"ן [וראה שם במבוא].

14 אופן ביאת האחים הק' להסתופף בצל הרה"מ ממעזריטש, מקובל מאז בין החסידים ומובא בכל ספרי חצרות החסידים המקוריים, אם כי בגרסאות שונות אך דומות מאוד זו לזו והמכונן הוא אחד, ראה "יכבד אב" הג"ל עמ' 76 מכת"י הרה"ק רבי משה מקוברין זי"ע. "כתבי ר"י שו"ב" בצרכם. "כתבי רמ"מ" עמ' ט"ז. "בית אברהם" להרה"ק מהר"א מסלונים זי"ע פר' בראשית עמ' ה'. ובהקדמת הרה"צ מתולדות אהרן שליט"א לס' "מגיד דבריו ליעקב" מהרב המגיד ד"ה ושמעתי. ובס' "דעת זקנים" לר"א הלוי איטינגא עמ' כ"ה. ובס' "מגדל עוז" (כפר חב"ד תש"מ) מסיפורי ר' ישעיה הלוי הורוויץ ז"ל עמ' רנ"ה אות כ"א. ס' "כתבי חסידים הראשונים" (סטנציל) ירושלים תשל"ט, מכתבי הרה"ח משה יוסף לרמן המכונה ר' משה חזן אות י"ב. (ישנה גירסא ב"שמן הטוב" אות ל"ד שהאחים הק' היו מלפנים תלמידי הגר"א מווילנא זצ"ל ולאחמ"כ נסעו להרב המגיד וראה שם אות נ"ד שהגר"א אמר על האחים הק' בזה"ל: לכולהו אית לי פירכא לבר מדשמואל ופינחס זה אליהו. כן ישנה גירסא שהאחים הק' ביקרו אצל מרן הבעש"ט הק' בהיותו בלודמיר, - ראה באגרותיו של הרב לצוונשטיין ז"ל מסעראצק שנדפסו ב"חסידים ומתנגדים" (וילנסקי) כרך 2 עמ' 359. וסימוכין לכך שהבעש"ט הק' היה בלודמיר, ראה בשבחי הבעש"ט מהר" מניץ (ירושלים תשכ"ט) עמ' קכ"ו. כן היו אצל הרה"ק רבי פנחס מקוריץ זי"ע על ש"ק וקיבלו תורה ממנו כמובא בס' "עשר אורות" בערך ר"פ מקוריץ. ואצל הרה"ק המגיד מזלוטשוב זי"ע, - ראה ע"ז בס' "שמן הטוב" בסיפורים אות ס"ד ולהלן הערה 16 על אמיתות עובדה זו. וראה עוד בס' "יכבד אב" דברי הרה"ק רבי מרדכי מנעסחיו זי"ע על רבינו.

15 על זמן ביאתו לנ"ש ראה להלן הערה 36.

16 כ"ו טבת תקל"ב - ככתוב בפנקס קהל פפד"מ. בנוסעו לפפד"מ עבר דרך עיר בראד כמובא ב"שמן הטוב" בסיפורים אות פ"ד ומשם עבר בדרכו בזלוטשוב אצל הרה"מ מזלוטשוב זי"ע, ראה שם. וראה ע"ז בס' "קבוצת יעקב" [י"ל בהסכמת הרה"ק מסדיגורא זי"ע, ש' תרמ"ג] מפי הר"ר סנדר חיים, גיסו של בעל "מתנה לוי" זצ"ל, שהוא וחותרו ר"ז פערילס מבראד היו בין המלווים של רבינו לפפד"מ ונסעו דרך זלוטשוב ולבש רבינו בגדי שבת לכבודו של המגיד מזלוטשוב וכן צוה למלווי ללבוש בגדי שבת וצוה לו לטעום אע"פ שהתענה אז תענית יאצ"ט על אביו, ואכן רבינו מיד אמר שמצוה לשמוע דברי חכמים והפסיק תעניתו, מה שנהג כך שנים רבות, וסימוכין לזה מצאנו בהסכמתו של רבינו לס' "תוצאות חיים" (זאלקווא תקל"ב) וז"ל "שניות מדברי סופרים בהיותי פה ק"ק בראד בא אלי המופ'... היום יום ד' ט"ו חשון תקל"ב לפ"ק..." - יום זה אכן היאצ"ט של אביו.

וראה בשמה"ט עמ' ל"ב מפי הרה"ק מרוזין זי"ע ששמעו מהרה"ק ר' יצחק מראדוויל זי"ע שנכת שם בעת ביקורו של רבינו עם אחיו הר"ש בבית המגיד מזלוטשוב בתקופת רבנותו בפפ"ד.

הדבר ידוע, אשר בעוד הגה"ק הרבי ר' שמעלקא, השפיע על תלמידיו הק' ובני עירו מתורת רבו המגיד הק' והעמיד תלמידים קדושי עליון¹⁷ אשר המשיכו בדרכו הק', ליקט ורשם בכתביו מדברי רבו¹⁸ מה ששמע ממנו בעת הסתופפותו בצלו, ואף יצא באגרת¹⁹ להגנת הצדיקים והחסידים ובמחאה גלויה נגד גדולי המתנגדים בק"ק ווילנא ובראד, - הרי שאחיו, רבינו, שהסתופף עמו יחדיו בצל רבו הק' ממעזריטש, הרי מני אז שנתקבל לרבנות פפד"מ שבאשכנז והקים שם את ישיבתו הרמה, והנהיגה משך שלשים ושלש שנים - לא פעל להפיץ את דרך החסידות במדינה זו בגלוי ונצר את אשו בלבבו²⁰ ובהופעתו ברבים ובדרשותיו לא הזכיר אפי' דברים מהזוה"ק ולא המשיך עדה כעדות תלמידו הגדול ה"חתם סופר" זי"ע "... ולכן ראיתי רבותי הגאון הפלאה ז"ל... שלא המשיכו עדה, מעיד אני עלי שמימי לא שמעתי מפי קדושי ישראל הנ"ל, ס' הזוהר יוצא מפי קדשם בשום דרוש ותלוי"ש לא זזה ידי מתוך ידם ולא חסרתי מהם וכו', ותלוי"ת תלמידיהם אין פרץ וכו'..." (שו"ת חת"ס אור"ח סי' קצ"ז). וכן רבינו כשלעצמו התפלל בנוסח האריז"ל, אולם שאר האנשים המצורפים למנין שלו התפללו בנוסח אשכנז כעדות תלמידו החת"ס "... וע"כ מורי הגאון החסיד, החסיד שבכהונה מו"ה נתן אדלער זצ"ל הוא בעצמו עבר לפני התיבה והתפלל ספרדי בסידור האריז"ל וכן מורי הגאון בעל הפלאה זצ"ל, כי רק אך המה התפללו בנוסח האריז"ל ושום אחר מהאנשים המצורפים להמנין לא התפללו כ"א אשכנז ואפי' בנו הגאון בעל מחנה לוי זצ"ל, לא שינה נוסח אשכנזי ומיד אחר פטיר אביו הגאון זצ"ל ביטל הכנס²¹ שלו והתפלל בבהכ"נ של קהל בפפד"מ והוא דבר מפורסם וידוע..." (שו"ת חת"ס אור"ח סי' ט"ו).

נראה שבאגרת זו דלהלן, טמון פשר דבר זה, כדלהלן:

כנודע, אשר דרך החסידות בראשית הוסדה, נתקלה בהתנגדות חריפה במקומה - אוקריינה, וואהלין, ליטא, אולם נראה שלארץ אשכנז הרחוקה ממרכזי החסידות, עדיין לא הגיע כ"כ שמה של דרך החסידות וההתנגדות שקמה עליה בציבור ולכן לא ראו בזה קהל פפד"מ כל פגם בבחירת אחד מגדולי תלמידי הרב המגיד ממעזריטש כרב ואב"ד לעירם, ובפרט שבחירתם היתה מוגבלת עקב פרשת ה"גט מקליווא" כנ"ל.

אולם בשלהי²² שנת תקל"ב, חצי שנה לאחר בחירת רבינו לרבנות פפד"מ, התחילה

17 והם, הרה"ק המגיד מקוזניץ, הרה"ק רבי משה לייב מסאטוב, הרה"ק החוזה מלובלין, זי"ע ועוד. וראה בתולדות הרה"ק ר"ש מנ"ש בריש ספריו שהו"ל הר' יצחק בלעדי הי"ו, עליו, ועל תלמידיו הקדושים.

18 מכת"י זה ועוד, ערך הרב ישראל קלפהולץ ז"ל את הס' "תורת המגיד" (כ"ב תשל"ו) וראה שם בתחילת הס' פקסימיליה מהכת"י (הכת"י נמצא בבהסה"ל ב-ם).

19 נדפס לראשונה בספר "ילקוט מנחם" לר' מנחם מנדל ביבער ז"ל (ווילנא תרס"ג) דף ח', ואח"כ "בשמן הטוב" דף מ'.

20 וז"ל הגה"ר צבי יחזקאל מיכלזאהן ז"ל אב"ד פלונסק נכד רבינו, בקו' "צפתת השמן" שבס' "שמן הטוב" דף ע"ה ע"ב, "הגאון הפלאה ז"ל היה רב חביבא בעיני כל בני עירו פפד"מ ומהולל מאוד בעיני כל גאוני אשכנז ולשמו ולזכרו תאות נפשם, ולא כגורל אחיו הגה"ק הר"ר שמעלקא ז"ל שכמה רבנים עמדו לשטן לו ויחרתו ריב עמו ויעטו כמעיל קנאה על התנהגותו בחסידות יתירה וכדומה, לא כן אחיו הגאון מ' פנחס ז"ל היה רצוי לאחיו ולמרות כל מנהגי החסידות ושרשי הפרישות שנחל מאבותיו ורבותיו הק' הצניע לכתו ועמד וגנום בחדרי לבבו הטהור ועל פיו לא ישמעו כמו שהעיד... תלמידו החת"ס... שלא שמע מעולם שם ס' הזהר יוצא מפי בשום דרוש... אך לאט לאט המשיך העולם לעבודת ה' ובדבריו אשר כדוריו אש התפרצו מפיו הק', נוסרו כל השומעים ושבנו לעבודת ה' ובדברי דרושיו, אם כי חיצוניותם ע"ד הפשט הישר והדרוש הנכון הולכים, מ"מ מבין שורותיו יצהירו, כי הולכים ואורים ע"פ דרך הקודש של הבעש"ט זללה"ה ואיש תבונות ידלם...". וראה ג"כ ספר "רבינו משה סופר" (נחשוני) עמ' 250 בשם הרה"ק רי"ד מבעלזא זי"ע אודות הצנעת חסידותו של רבינו בפפד"מ.

21 ראה ע"ז להלן הערה 39.

22 לס' "והשכתי מעלי את תלונות בני ישראל" - פר' קורח.

מערכה בקול תרועה גדולה נגד הצדיקים והחסידים ההולכים לאור תורת הבעש"ט הק' ותלמידו הגדול הרב המגיד זי"ע בהדפסת חרמות וכתבי פלסתר, ובאלקסניץ הסמוכה לברודי שבגליציה נדפס קונטרס אשר בו נדפסו דברי חכמי וגאוני ווילנא וחכמי בראד נגד דרך החסידות ואף החרימוהו.

קונטרס זה שמיד לאחר הדפסתו נהיה ליקר המציאות עקב שריפתו ע"י החסידים - הגיע לפד"מ בארץ אשכנז הרחוקה מהפולמוס ובאה לידי הגאון רבי נתן מאז²³ זצ"ל שכיהן מלפנים כרב ממלא מקום, ומעמדו בעיר היה רם מאוד עקב היותו הראב"ד וכן "ריש מתיבתא", כלשון אגרת זו "... הספר זמיר... הנמצא אצל הראש ב"ד שם הרב המופלא מוהר"ר נתן נר"ו מאז...". הרי מובן הדבר מפני מה גרם קונטרס זה למבוכה גדולה בעיר פפד"מ, אף שלולא אגרת זו היה ניתן לומר שהקהל לא ידעו כלל על השתייכותו של רבם אל הצדיקים והחסידים גדולי ומאורי החסידות, בכל זאת ע"י תוכן אגרת זו מתברר כי אכן ידעו את כל הנ"ל, ולכן בהגיע אליהם קונטרס הנ"ל פנו לגדולי הדור להוכיח את רבם בנדון זה, ומסתבר גם שבוחשי המחלוקת בליטא דאגו להודיע זאת בפד"מ, ואולי אף שלחו הקונטרס במכוון נגד רבה של העיר - רבינו.

בשלב זה, פעל הגאון ר"נ מאז זצ"ל בנושא זה וכנראה אף ביקש את עזרתו של הגאון רבי יוסף שטיינהרט זצ"ל אב"ד פיורדא²⁴, והעתיק לו הקונטרס הנ"ל ע"י תלמיד הגריש"ה שגר

23 הגאון רבי נתן מאז זצ"ל, נולד לערך בשנת ת"פ לאביו התורני מוהר"ר שלמה ז"ל, והחזיק לו רב אחד מאוכלי שולחנו להיות לו מלמד להועיל, ובימי חרפו שמש את גדולי חכמי עירו ויצק תורה ע"י הגאון בעל "השב יעקב" ולאחמ"כ אצל הגאון ה"פני יהושע" והיה אצלו כבן לאב, לאחר נישואיו ישב בבית חמיו הר"ר מיכל שפיאד ז"ל מנכבדי ק"ק פפד"מ יותר מעשרים שנה, והגה בתורה והוסיף חכמה על חכמתו, עד שלערך שנת תק"י נתמנה לדיין ומורה צדק בק"ק פפד"מ תחת מרות הרב אב"ד רבי אברהם מליסא ולאחר הסתלקות הרב אב"ד נתמנה כרב ממלא מקום וניהל בחכמה את כל עניי הקהילה, שמעו הטוב הגיע לק"ק דארמטשטאט וחפצו למנותו כרב בעירם וכמעט שנעתר להם עד שהוחלט אצל חברי הועד וקהילת פפד"מ למנותו כ"ריש מתיבתא" עד עולם אפי' לאחר שיבחרו להם רב אב"ד - מרוב אהבתם והוקרתם אותו, אשר דבר זה לא נעשה מעולם בק"ק פפד"מ וכך נעתר להם ונשאר בפפד"מ כל ימיו. בתקופה זו שמש כראב"ד וכריש מתיבתא וישיבתו נחשבה לאחת החשובות בארץ אשכנז, והיה הכרית התיכון של כל קהילת פפד"מ. בשנת תקמ"ד הדפיס את ספרו "בנין שלמה" עמ"ס סנהדרין וראוהו רבנו וקלסוהו, ראה בהסכמת הרבנים על ספרו, וראה בקובץ "כרם שלמה" שנה ה' גליון ד' מכתבי כל הרבנים הגדולים בתקופה זו בשבט הספר ומחברו. כן עמד במר"מ בהלכה עם גדולי הדור. נלב"ע י' אב תקנ"ד ומנוחתו כבוד בפפד"מ. לאחר פטירתו נדפס ספרו על מס' ע"ו באופענבאך תקנ"ו, ונשארו ממנו בכתובים חידושים על מס' ודרושים וש"ת. [על הגר"נ מאז, ראה עוד בס' "רבני פפד"מ" ומה שנכתב עליו בפנקס הקהילה]. כן היה לוחם מלחמת ה' ועומד בפרץ על כבודו של רבו הגאון בעל פנ"י במחלוקת שהיה עליו. וכן עמד לצדו של הגר"א מליסא בפרשת ה"גט מקליווא". וחתם על החרם אודות הגר"נ אדלר בצירוף שאר הדיינים והרב אב"ד. כן במכתב זה אנו רואים שעמד בפרץ לכל יכנסו מנהגים חדשים לק"ק פפד"מ הן ע"י רבינו בעל הפלאה כ"חסיד" שע"ז סוכב המכתב. ותח"י היה הק' זמיר... שהדפיס המתנגדים. [בפנקס דרשות ששרד מהגר"נ מאז, הנו מעתיק באחד הדרשות שני עמודים שלימים מהקונטרס זמיר... - הנזכר במכתב שלפנינו (שהיה תח"י) - שמעתי פרט זה מהרב יצחק ישעיה ווייס הי"ו שראה פנקס זה]. והן ע"י הגר"נ אדלר "כמקובל" כמשמע מתקנותיו שתיקן אודותיו, במכתב זה. [העתקתי תולדותיו מקו' "מאורות נתן" שנערך ע"י ר' דוב בער שווארץ הי"ו ונדפס בריש ס' "בנין שלמה" על סנהדרין (מהד' ברוקלין)].

24 הגאון רבי יוסף שטיינהרט זצ"ל, נולד בשנת ת"ס לאביו התורני מוהר"ר מנחם מענדל ז"ל בעיירה שטיינהארט בבאווי, לאחמ"כ עבר לק"ק פפד"מ ולמד אצל הגאון בעל "שב יעקב" זצ"ל, ובספרו "זכרון יוסף" מזכיר את רבו זה בס' "ל"ט, נ"ז, פ"ח, צ"ד, בפפד"מ למד עם גדולי החכמים כרבי דוד דיטבעק, רבי יעקב מברלין, הגר"ר טעבלי שייער, הגר"ר יוסף ווסטרלינגן ועוד. (לפי גירסא אחרת למד גם אצל הגר"ר יהונתן אייבשיץ זצ"ל) בשנת תקי"ט נבחר לרב במדינת עלזאס - בריקסהיים. ואח"כ עבר לגור בנידרהיים ונתמנה לרב הכולל על כל נסיכות שטראסבורג, בהיותו בנידרהיים יצא בתקיפות נגד פורצי גדר ועקב כך

בפפד"מ לשלחו לרבו, כדברי הגריש"ה להגאון בעל נוב"י במכתב זה, וז"ל: "... כאשר עיני מר תחזינה מישרים מן העתק כתבי ששלחתי לק"ק פפ"ד לאחד מתלמידי שם אשר שלח לי זה לערך שבועות שנים שהן ארבע הספר זמיר... בכתב כולו מועתק מן אותו שבדפוס הנמצא אצל הראש ב"ד שם הרב המופלא מוהר"ר נתן נר"ו מאז והוא נתן לו להעתיקו כדי לשולחו לידי...". ועל פעולות הגר"נ מאז בנידון זה כותב הגריש"ה בתשובתו לתלמידו ששלח לו הקונטרס, ותשובה זו העתיק לאגרתו זו להגאון בעל נוב"י, וז"ל: "... וזאת העתק מתשובתי אל תלמידי הנ"ל, וז"ל, גי"ה כו' עם הספר זמיר... מועתק מן הניתן לו מחכם אחד מיוחד שבעדר צאן קדשים שם, לנכון הגיעני, וישר כוחו וחילו לאורייתא, וזכאה חולקי' דהאי גברא רבא [-הגר"נ מאז] בעלמא דין ובעלמא דאתי על דיהיב לליב' לקנא קנאת ה"צ ליקרא דקב"ה, נגר אותן הפרושים אשר מקרוב באו...".

כן אנו רואים באגרת זו שהגריש"ה, בשומעו על דרכי החסידים, רצה מכבר לקנאות קנאת ה' צבאות וכלשונו "... כי רע ומר עלי המעשים כאלה וכאש עצור בעצמותי זה זמן רב, אך הדאגה שבלבי לא יכלתי להשיחה בפני אחרים ורק אמרתי תמיד הלואי שאישר חיל ואבטליני'..." - היינו שבשלהי שנת תקל"ב כבר רצה לצאת במערכה נגד חסידותו של רבינו בעל הפלאה, אך בהיות רבינו אחד מהמיוחדים מגדולי הדור לא יכל להשיח דאגתו בפני אחרים, אולם לאחר מכן השיח דאגתו בפני הגאון בעל נוב"י שהיה עשוי ללא חת ולא נרתע מלהוכיח גברא רבא למען כבוד שמים, וגם מתוקף מעמדו הרם כגדול הדור בידו היה לקנא קנאת ה' צבאות ולעורר את רבינו על דרכו - דרך החסידות, וכפי המוזכר במכתב שלפנינו, שאכן הגאון בעל נוב"י שלח מכתב לרבינו ההפלאה, ובו מוכיחו על השתייכותו לכת

הלשינוהו לשלטונות, אך לאחר הבהרת דעתו - דעת תורה הצדיקוהו השלטונות. לאחר פטירת הגר"י אייבשיץ זצ"ל רצו בני ק"ק אלטונא למנותו כרב עליהם, אך המינוי לא יצא לפועל. בשנת תקכ"ד נבחר לכהן פאר כאב"ד ור"מ בק"ק פיורדא השוכנת במחוז באוואריא בארץ אשכנז וסמוכה לעיר גירנברג אשר מעודה היתה קהילה עתיקה ומהחשובות שבארץ אשכנז, ולאחר שנחרבה העיר עברו בני העיר לעיר הסמוכה פיורדא - אשר מלפנים כיהנו בה מגדולי הרבנים כהגאונים רבי אהרן שמואל מקרמניץ, ורבי שצפטל בנו של השל"ה הק' בעל "ווי העמודים" - אשר בהקדמתו כותב על עירו פיורדא בזה"ל: "... פיורטא עיר קטנה אבל בעיני היתה גדולה כאנטוכיא, כי שם היו נמצאים חכמים מופלגים, חריפים ובקאים...". בזו"ש היה חתן הגאון רבי ליב מוכיח מפרסבורג - אבי הגר"י ישעיה פיק זצ"ל וזוגתו הרבנית היתה מפורסמת בחכמתה ובעלה אף מביא מדבריה בספרו "זכרון יוסף". בפנקס של ק"ק פיורדא כתבו עליו בכבוד גדול, וז"ל בקיצור: "... למד ולימד תורה מנעוריו מתוך הדחק... מרביץ תורה בחריפות וקיבץ תלמידים למאות ואלפים... וסיגף עצמו לכבוד האל...". בין תלמידיו, הגר"ר רבי מרדכי בנעט - [אך בעיקר היה תלמידו הגדול של הרה"ק מהר"ש מניקלשבורג זי"ע ואף ציוה להטמינו אצל רבו זה וכמפורסם פרשת העברת גופו הק' לנ"ש למנוחת עולם אצל רבו ורעשה ע"ז כל המדינה, ראה ע"ז בקובץ באו"י, גליונות לח, לט, מ] הגר"ר משה טוביה זונדרהיים אב"ד הענא, הגר"ר שלום אולמן אב"ד לאקנבאך, גם הר"ר וואלף היינדהיים היה תלמידו. בשנת תקל"ג הוציא לאור את ספרו הנודע "זכרון יוסף" ובו מו"מ ושור"ת עם גדולי הדור, תשובותיו הופנו לשווייץ, איטליה, הונגריה ועוד. נלב"ע כ"א אב תקל"ו בפיורדא ושם מנו"כ. בשנת תקפ"ח בפראג יצא לאור ע"י נכדו ס' "משביר בר" על התורה וס' "כח שור" על מס' בבא בתרא, כן שרדו עוד חידושים ופסקי דינים ופורסמו במקצת בכת"ע תורניים. כאמור יצא הגריש"ה נגד דרך החסידות וכמובא בהקדמתו לספרו שנצטט להלן בגוף המאמר, וכן במכתב זה שלפנינו, אנו רואים שיחד עם הגאון בעל נוב"י לחם שלא תתפשט דרך החסידות בפפד"מ, וראה ב"חסידיים ומתנגדים" (וילנסקי) כרך 2 עמ' 141 שמצטט מ"תולדות החסידות" שבהעתק קר' "זמרת..." ישנה אגרת שנשלחה בשמו של הרב שטיינהרט בצירוף עשרת רבנים אחרים ממערב אירופה, בה מסכימים החתומים לחרמות תקל"ב כיון שרבי ליטא ופולין "שמו יד לפה מפני חמת המציק ומפני קרובים לחצר המלך" - אגרת זו לא באה לידינו ולא נשמרה. וראה עוד שם עמ' 360 באגרת הרב לעוונישטיין מסעראצק אודות הגריש"ה, ובהערה שם. וראה עוד "בשור"ת חת"ס החדשות" סימן י"ב שמרמז את דברי הגריש"ה בהקדמת ספר זכרון יוסף. (העתקתי תולדותיו ממאמרו של הרב שרגא ויס).

בית אהרן וישראל - נא (שנה ט ג) קובץ עמוד מס 133 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

החסידיים, והעתק ממכתב זה צירף הגאון בעל נוב"י למכתבו ששלח להגריש"ה, והגריש"ה חזר לשלוח לו מכתב זה שלפנינו, וכך אנו קוראים במכתבו: "... גי"ה מן עש"ק כ"ו שבט העבר לנכון הגיעני, ורצוף בתוכי תשובתו הרמה אל ש"ב הגאון אב"ד נר"ו דק"ק פפ"ד...". ובהמשך האגרת, הוא משבח את הנוב"י על שיצא במערכה זו כלשונו: "... קראתי עלי' דמר משיב דברים נכוחים שפתים יושק, כי הוצק חן בשפתותיו, מה טובו ומה נעמו אמרותיו... עד הזמן הזה כי קמו בעו"ה כמה וכמה צבועים מראים עצמן כפרושים ילכו בגדולות ונפלאות מהם ובגובה לבם בל ידרשו למנהגי בני ישראל תורה הקבועים לנו... ורק יתערבו עם שונים... למען הראות פרישתם וחסידותם המדומה לפני המון עם... ואשרי לפר"מ נר"ו אשר נתן לבבו הטהור לקנא קנאת ה"צ לגלות ולחשוף מסתרים ועמוקות מני חשך ואפי' לגברא רבא דחשיד לא מיחנף לי...". היינו שהנוב"י במכתבו לא החניף לרבינו ההפלאה אף שהוא גברא רבא והוכיחו קשות על דרכו, ומלת "חשיד" הנו גם תואר מליצי מלשון "חסיד" והמתנגדים הרבו להשתמש בביטוי זה על החסידיים ואף בכתבי המתנגדים הנ"ל כתבו כן.

בהמשך מעתיק הגריש"ה להגאון בעל נוב"י, העתק מכתבו ששלח לתלמידו הגר בפפ"ד מאז ואשר שלח לו הקונטרס הנ"ל כאשר צוין קטע זה לעיל. ובהמשכו של העתק מכתב זה, כותב הגריש"ה לתלמידו בזה"ל: "... הלא כפי הנשמע גם כבר קינא על העושה מעשר זמ"ר ומבקש שכר כפנחס [כיונתי על נכ"צ [ק] - [נתן כ"ץ] שאזל שם כאשר בלי ספק כבר נודע ענינו לפר"מ נר"ו]...". שמסתבר שרומז בר"ת אל הגר"נ אדלר כ"ץ, שלפי זה יובן המשך המכתב שסובב אודות הגר"נ אדלר והתקנות שעשו נגדו כדלהלן, שמקדים לזה: "ומידי דברי בו כו".

בהמשך המכתב מעתיק הגריש"ה להגאון בעל נוב"י י"ב תקנות שתוקנו ע"י הגר"נ מאז בצירוף שאר הדיינים, "... שלא יקובל שום רב לבהמ"ד דשם עד אשר יתן ת"כ [= תקיעת כף]... על י"ב דברים המבוארים להבא...", מתוך עיון בתקנות אלו נראה שתקנות אלו הותקנו נגד הגר"נ אדלר זי"ע, ושעליהם נדון לאחר הדפסת האגרת ונוכיח שייכותם להגר"נ אדלר זי"ע. ונראה שכוונת הגריש"ה בהעתקת תקנות אלו באה כדי לערער על רבנותו של רבינו בעל הפלאה בפפ"ד היות ובין הי"ב תקנות ישנם ענינים שלא לשנות בתפילה בנוסח ספרד - נוסחתו של רבינו, ולכן הרי הנו עובר על התקנות הנ"ל, אם כי תקנות אלו לא כוונו נגד הרב אב"ד, אך במערכה זו יש לשער שהשתמשו ברמיזה גם בתקנות אלו.

על מה שהתרחש בפפ"ד מאז לאחר משלוח המכתב שלפנינו, ועל הקדמתו הידועה של הגריש"ה בספרו "זכרון יוסף", נדון לאחר הדפסת המכתב.

וז"ל הגר"י שטיינהרט במכתבו להגאון בעל נוב"י המתפרסם בזה לראשונה מעצם כת"י הנמצא באוצרו²⁵ של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א:

שיל"ת [= שויתי י' לנגדי תמיד] פיורד' יום א' ה' אדר תקל"ג לפ"ק

שלו' שלו' לרחוק מעיני, וקרוב ברעיוני, צמאה לו נפשי כמה לו בשרי, בחכמה ובתורה יתגבר כארי, לבבו כאולם ברי', בהשגות חכמות רמות, פתוחות וסתומות, גלויות ונעלמות, ה"ה ידיד עליון וידיד נפשי הגאון הגדול המפורסם רשכבה"ג, הוא עלה ועולה ויעלה, למעלות גדולות מעולות, ומדות נכבדות חמודות, ידידות רבות עריבות ומועילות, נ"י ע"י פ"ה אב"ד ור"מ כש"ת מוהר"ר יחזקאל נר"ו, יא"ק.

גי"ה [= גלילי ידידו הטהורים] מן עש"ק כ"ו שבט העבר לנכון הגיעני ורצוף בתוכי תשובתו הרמה אל ש"ב²⁶ הגאון אב"ד נר"ו דק"ק פפ"ד יע"א.

25 מס' 257.

26 רבינו ההפלאה היה ש"ב של הגאון בעל נוב"י כי שניהם היו מצאצאי הגר"ר זכריה מענדל מקראקא (ראה

ובקוראי שנים ושלשה דלתות, קראתי עלי' דמר, משיב דברים נכוחים שפתים יושק, כי הוצק חן בשפתותיו, מה מובן ומה נעמו אמרותיו, מתוקים לחיך המועמן ומדבש לפי ישרי לבב אנשי אמת הישרים בלבבותם, בלתי גלויים במעגלותם, יפלוסו במעגל רגליהם רגל ישרה ולא יסורו מני אורח ולא ימו מן הדרך האמת דרכו בה אבותנו ואבותנו, גאונינו ורבותינו הראשונים עם האחרונים אשר באו והגיע דבריה עדינו.

עד זמן הזה כי קמו בעו"ה כמה וכמה צבועים מראים עצמן כפרושים, ילכו בגדולות ונפלאות מהם ובגובה לבם כל ידרשו למנהגי בני ישראל תורה הקבועים לנו מימי קדם ע"פ קדמונינו זצ"ל, ורק יתערבו עם שונים לשנותם כפי העולה על לבבם ורוחם הגסה למען הראות פרישתם וחסידותם המדומה לפני המון עם עברים עורים עינים להם ולא יראו כי אין תוכם כבר' ולא יבינו לשוא דברת בני האדם, לברם א' חדשים ושתוף הנסתר בעו"ה.

ואשרי לפר"מ [= לפאר רום מעלתו] גר"ו אשר נתן לבבו הטהור לקנא קנאת ה"צ לגלות ולחשוף מסתרים ועמוקות מני חשך, ואפי' לגברא רבא דחשיד לא מיחנף לי'.

ואברך את ה' כי כיונתי לדעת הגדול²⁷ רפ"מ גר"ו כי רע ומר עלי המעשים כאלה וכאש עצור בעצמותי זה זמן רב, אך הדאגה שבלבי לא יכולתי להשיחה בפני אחרים ורק אמרתי תמיד הלואי שאישר חיל ואבמליני'. כאשר עיני מר תחזנה מישרים מן העתק כתבי ששלחתי לק"ק פפ"ד לאחד מתלמידי שם אשר שלח לי זה לערך [ש]בועות שנים שהן ארבע הספר זמיר... בכתב כולו מועתק מן אותו שברפוס, הנמצא²⁸ אצל הראש ב"ד שם הרב המופלא מוהר"ר נתן גר"ו מאז והוא נתן לו להעתיקו כדי לשולחו לירי.

וזאת העתק מתשובתי אל תלמידי הנ"ל וז"ל:

גיה"ה כו' עם ספר זמיר... מועתק מן הניתן לו מחכם אחד²⁹ מיוחד שבקדר צאן קדשים שם לנכון הגיעני, י"כ [= יישר כחו] וחילו לאורייתא, וזכאה חולקי' דהאי גברא רב' בעלמא דין ובעלמא דאתי על דיהיב לליבי' לקנא קנאת ה"צ ליקרא דקב"ה, נגד אותן הפרושים אשר מקרוב באו לשנות מנהגי ב"י תורה, אשר לא שערום אבותינו ואבות אבותינו ורבותינו קדמונינו שבמדינותינו, אין אלו אלא מן המתמיהין.

הלא כפי הנשמע, גם כבר קינא על העושה מעשה זמ"ר ומבקש שכר כפנחם [כיונתי על נכ"צ³⁰] שאל שם כאשר בלי ספק כבר נודע ענינו לפר"מ גר"ו.

בהקדמת ס' שמן הטוב ובריש ס' פאר הדור תולדות הנובי" וכן נזכר קורבתם ב"דברי ידידות" בתחילת ס' נוב"י שכתבה בנו הג"ר יעקבא זצ"ל, וראה להלן הערה 37.

27 דעתו של הגאון בעל נוב"י אודות החסידים ידועה - ראה ע"ז, נוב"י קמא יור"ד ס' צ"ג, ובמהדורא תנינא יור"ד ס' קי"ט בתחילת התשובה, "דרושי הצל"ח" דרוש ל"ט. ועיין בספר "כנסת ישראל" (רוזין) דף י"א ע"א, מ"ש הרה"ק מרוזין זי"ע"א לר' יודל לנדא נכד הנובי" ששמע מהרה"ק מאפטא זי"ע שהמגיד הק' מזלוטשוב אמר לו בעת שהנובי" הצר לו (ראה להלן הערה 37): מה אטור לו שנאה אם ד' ציוה לו... כי בעת שירדה נשמת הבצש"ט הק' בעולם היה קיטרוג שיקרב את הגאולה וגברו מליצי יושר שתוד עוד נשמה גבוהה וקדושה מאוד ויהיה ג"כ ראש הדור והוא יהיה מתנגד להבצש"ט, והוא הנובי".

28 ראה בס' "רבני פפד"מ" עמ' 154 הערה 9 שהיה לפניו [למחבר הס' הנ"ל] כתב יד של קונטרס "זמרת... וחברות צורים" (תקל"ב) שנכתב בפפד"מ, וכנראה שהעתיקו קר' זה בפפד"מ בעוד העתיקים.

29 הוא הג"ר נתן מאז הנ"ל.

30 תיבה זו כתב ברמז נסתר, ובנוסף לזה הכתב מטושטש ולא ברור, אולם מה שברור שמקטע זה של המכתב הוא עובר לדון על הגר"נ אדלר ותלמידיו, כנראה מהמשך התקנות שמביא לבסוף, ומסתבר לפתור נכ"צ והוא ר"ת נתן [אדלר] כ"ץ. (גם בקו' מעשה תעוועים" נגד הגר"נ אדלר משתמשים בכיטוי עושה מעשה זמר ומבקש שכר כפנחם").

לכן אמור לו, הנני נותן לו את בריתי שלו' עד עולם³¹ ומי יתן ויהי' לאל ידי לסבב מוכתו או לקרב תועלתו בדבר מן הדברים יטב לו, אזי באהבתו אדלג שור, מדעתי שכל מעשיו לשם שמים. עכ"ל מכתבי ששלחתי בשבוע העבר פרם קבלתי כתב פר"מ נר"ו לשם.

ומידי דברי בו³² זכור אזכור עוד מ"ש לי תלמידי הנ"ל בענין זה, איך שהרב ר' נתן הנ"ל בצירוף שארי דייני' שי' תיקנו שלא יקובל שום רב לבית המדרש דשם עד אשר יתן ת"כ [= תקיעת כף] אל האלופים גבאי' דבה"מ על י"ב דברים המבוארים להבא, דהיינו: א' שלא יניח לא הוא ולא האנשים שבבה"מ הנ"ל אשר עמו שני זוגי תפילין יחד.

ב' שלא יניחו תפילין במנחה.

ג' שלא להניח תפילין בט"ב בשחרית.

ד' לעשות קשר ש"ת כמו שאנו עושין.

ה' שלא לישא הכהנים את כפיהם בכל יום.

ו' שלא להשאר בביתו כשיש מת בשכונתו.

ז' שלא לילך כשער שקורין וואלטאהר בעוד שסוף הטומאה לצאת שם.

ח' שלא ילך אדם מהם לשום בה"כ שנושאין שם כפים בכל יום.

ט' שלא לקרות הח' כמו ה'.

י' שלא יאמרו שים שלו' במנחה ובמער[י]ב מלבד במנחת יום תענית.

יא' לעשות מי שבירך לעולה לס"ת כמנהגנו.

יב' שלא יאמרו קדיש וברכו בערבית לאחר ש"ע.

עכ"כ הגיעו הדברי' אלי ותו לא מידי כעת רק חיים וברכה למשמרת שלו' עד העולם.

כ"ד אהו' הדש"ת תמיד

חק' יוסף משמיין הרב חפ"ק הנ"ל ואגפ'.

על מה שהתרחש בפפד"מ לאחר שהגאון בעל נוב"י שלח מכתבו לרבינו בעל הפלאה, והאם פעלו פעולותיהם - של גדולי הדור כבעל הנוב"י, הגריש"ה, הגר"נ מאז זצ"ל - על רבינו, - נוכל להזכיר מדברי הגריש"ה בהקדמתו הידועה לספרו "זכרון יוסף" (פיורדא תקל"ג) שכתבה ביום י"ב לספירת העומר שנת תקל"ג - כלומר לאחר חודשיים מכתובת האגרת שלפנינו לבעל הנוב"י - ובו דברים קשים נגד החסידים כאשר ראה כתוב³³ בקונטרס של המתנגדים שהיה לפניו כדלעיל, וז"ל, לאחר שכתב נגד כת השבתאים:

"... וגם לזאת יחרד לבבי, חם לבי בקרבי, בראותי בספר אחד קטן מכונה זמיר... וחרבות צורים, נדפס בקרוב במדינות פולין ע"פ המורים, כי גם עתה קמה שם כת אחת, אשר אין מהם נחת, מתכנה עדת חסידים ופרושים, יבדלו במעשיהם ומנהגיהם מקהל עדת קדושים אחור

31 אולי כוונתו לרמז בפסוק זה שנאמר על פנחס - על רבינו בעל הפלאה, וכ"כ "ומבקש שכר כפנחס" - לרמוז על רבינו ששמו פנחס.

32 הלשון "ומידי דברי בו.. אזכור עוד.. בענין זה... תיקנו י"ב תקנות...", - מורה שמ"ש "גם כבר קינא על העושה... כוונתו על הגר"נ אדלר זצ"ל, ולכן הוא מעתיק י"ב תקנות שתקנו אודותיו, וראה בפנים שכנראה גם רצה בעקיפין להשתמש בכמה מתקנות אלו נגד רבינו זיע"א.

33 וראה דברי הרב יהושע מונדשיין הי"ו ב"כרם חב"ד" מס' 4 כרך א' עמ' 182 הע' 2. ותשו"ח לו על שסייע לי בכמה פרטים חשובים בעריכת מאמר זה ובמאמר הבא בס"ד.

נסוגים, עושים רוב ימיהם כחגים, בתפלתם מצפצפים ומהגים, יתנו קולי קולות משונים ומשנים כמה וכמה מנהגים, אשר הנהיגו וגבלו לנו הגאונים, ורבותינו הקדמונים.

ובלי ספק מאשר חזו עיניהם, ממנהגי החסידים ומעשיהם, החכמים הגדולים אשר שם במדינה עמהם, רצו להדמות אליהם ולעשות כמוהם.

ובאמת אין הדמות ושיווי ביניהם ורחוקים המה מהם מרחק רב, כרחוק מזרח ממערב, באשר שאותן הגדולים כבר מלאו כריסם מש"ס ופוסקים, ובהם תמיד עוסקים, וכבר שמענו את שמעם הטוב באוזנינו, לשכון כבוד גם בארצנו, והם השיגו ארחות חיים וחכמת האמת על בורי, ידענו שאין ברוחם רמי, [וכוונת] לשם שמים רצוי, המה ידעו דרך ה' הסלולה, לעלות במסלה, בית אל עולה, ולכון בהרמת קולם בתפלתם ורינתם³⁴] ותנועותם, כפי מחשבותם, לפי המקום והשעה והזמן ענין אלוקי לא יושג לזולתם³⁵], ולא כן אלה המתדמים אליהם כקוף לאדם...".

בדברים אלו שכאמור נכתבו כחדשיים לאחר כתיבת אגרתו דלעיל - אנו רואים נימה אחרת ממה שכתב במכתבו, שבאגרת הוא יוצא חוצץ נגד החסידים והצדיקים ומעורר ומשבח את הגאון בעל נוב"י לפעול נגד חסידותו של רבינו ואכן הנובי עמד ללא חת ועורר את רבינו ע"ז כלשון האגרת "ואפי' לגברא רבא דחשיד לא מיחנף ליה", משא"כ בדברי הקדמה זו, אנו רואים שמבדיל בין גדולי הצדיקים "... שמלאו כריסם מש"ס ופוסקים... אין ברוחם רמיה וכוונתם לשם שמים ... ידעו דרך ה' הסלולה... ולכון בהרמת קולם בתפלתם... כפי מחשבותם... ענין אלוקי, לא יושג לזולתם... לבין "ההמון עם... המתדמים אליהם כקוף לאדם... ורחוקים המה מהם, כרחוק מזרח ממערב...".

וממשיך להבהיר מי הם "... אותן הגדולים... כבר שמענו את שמעם הטוב באוזנינו, לשכון כבוד גם בארצנו, והם השיגו ארחות חיים...", נראה שכונתו ברורה לרבינו בעל הפלאה ואחיו הגה"ק ר"ש מניקלשבורג זצוקללה"ה זיע"א שאכן בתקופה זו היו היחידים שעברו ממדינת פולין ובאו לשכון כבוד באשכנז ובמעהרין³⁶, והלשון "לשכון כבוד... בארצנו" - מורה

34 בקר' שבר... שכתב המגיד ממקוב נגד החסידים, העתיק את הקדמה זו של ס' "זכרון יוסף", - אך קטע זה המוקיר את צדיקי החסידות לדעתו יותר מדאי - השמיט. ומה עוד שענין הרמת קול בתפלה היה אחד מעיקרי מלחמתם נגד החסידים, והוא הבין היטב שדבריו מוסבים על שני האחים הק' וראה להלן הערה 51.
35 בקר' כתי' זמרת... שהוא העתק בכת"י מהס' שבר... הנ"ל, הושמט גם קטע זה מטעם הנ"ל שבהערה הקודמת.

36 על זמן ביאת הגה"ק הר"ש לנ"ש, ראה ב"קורות העתים" התאריך "יום ר' ב' סיון תקל"ג, וע"ז מפקפק ידידי הר"ר אביש שור הי"ו בקובץ באו"י גליון מג עמ' ק"ע בהערה, וכותב שאחר שתאריך זה אינו מדויק הרי שיתכן שבא בשנת תקל"ב, ולפי"ז אפשר לקיים העובדה ממרן רבי אהרן הגדול מקארלין זי"ע שביקר בנ"ש במטרה להשקיט המחלוקת שהיה להר"ש שם [סיפור זה, כותב מרן הר"ק רא"א מקארלין הי"ד זצוק"ל, במכתב הנדפס ב"דברי אהרן" עמ' קפ"ד]. ובגליון מ"ה עמ' קי"ב מעיר הרב אברהם בנדיקט הי"ו שלא יתכן לומר שהר"ש בא לנ"ש בתקל"ב כי קודמו ברבנות רבי גרשון פולין זצ"ל נפטר בי"ז אדר תקל"ב, כמש"כ ב"תהלה לדוד", והבחירות לרבנות היו בחורף שלאחריו, אך נראה להוכיח שאכן בא הר"ש לנ"ש בחורף שנת תקל"ב, שהרי הר"ש ואחיו רבינו בעל הפלאה נסעו יחד לרבנות באשכנז כמובא בהקדמת שו"ע הרב (ראה לעיל בגוף המאמר), וכ"ה בהרכה מקורות ובראשם בס' "שבחי הבש"ט" שנכתב בתקופתם, ורבינו בעל הפלאה בא אכן לפפד"מ בכ"ו טבת תקל"ב כמובא בפנקס הקהל, הרי שכתחילת חורף תקל"ב באו האחים הק' לאשכנז ומעהרין. ומ"ש "בתהלה לדוד" הנ"ל, אולי נפל איזה טעות בתאריך הנ"ל של פטירת ר"ג פולין זצ"ל, ובתולדות שבריש ס' דברי שמואל להר"י בלעדי הי"ו כותב שר"ג פולין נפטר בתקל"א ועד לבחירת הר"ש היה רב מ"מ ר"א ישעיה אושפיץ זצ"ב. וראה זה עתה נדפס בקובץ "צפונות" גליון י"ח מאמר על רבני טריביטש מהרב ר"צ הלוי הורוויץ ז"ל, ושם עמ' פ"ג כותב שאכן הגה"ק ר"ש מנ"ש נתמנה לרב בנ"ש והמדינה בשנת תקל"ב. יש להוסיף עוד על המסורת שמרן ר"א הגדול מקארלין

שבאו לקבוע דירתם שם, וגם מורה על קבלת רבנות בארצנו שרק האחים הק' האלו נתמנו במשרת רבנות בתקופה זו. וכאן נתברר שהאגרת שלפנינו פעלה למחצה אצל רבינו בעל הפלאה, ובתוך חדשים אלו באו לעמק השווה והוסכם שלעצמו יוכל להמשיך כאות נפשו הטהורה ע"פ דרכו הסלולה לו מרבו הק' המגיד ממעזריטש וצוקללה"ה זיע"א באשר כבר מילא כריסו בש"ס ופוסקים וכו', אולם לא להפיצה בין המון העם³⁷.

מכאן למדנו פשר הנהגת רבינו זי"ע משך זמן רבנותו בפפד"מ באי הפצת דרך החסידות ברבים³⁸ כמו שנתבאר לעיל.

וצוק"ל ביקר אצל הרבי ר"ש בנ"ש, מה שסיפר הרה"ח ר' מאטי סופר ז"ל על דרשת מרן הר"א הגדול בניקלשבורג שהקדים לה ש"חבירי רבי פנחס ביקשני לבוא הנה" - היינו שנשלח ע"י רבינו בעל הפלאה להגן על אחיו בנ"ש (מפי הרה"ח ר' אלעזר בריזל שליט"א). וראה עוד ב"שמן הטוב" עמ' ל"ז על ביאתו של הרה"ק רבי ר' אלימלך מליזענסק וצוק"ל לנ"ש להשקיט המחלוקת על הרבי ר"ש וצוק"ל. ולפי דבריו יובן מה שכתב רבינו להגד"ט מליסא בשנת תקמ"ב בפולמוס נגד נה"ו, [ראה ע"ז במאמרנו בקובץ באו"י גליון מ"ו הערה 12] שיבקש מהגאון מפורנא שיבקש מחותנו הגאון בעל נוב"י שאל יצער להמגיד מזלזל שוב זי"ע מפני שאחיו ר"ש מנ"ש העיד עליו שכל כוונותיו לשם שמים, וצ"ב לשם למה הלך סתור סתור הרי יכול היה רבינו לבקש זאת בעצמו מהנוב"י, אלא כנ"ל שרבינו בעצמו לא יכל להמליץ על דרך החסידות ועוד בפני הגאון בעל נוב"י ואף אמר זאת בשם אחיו הר"ש מנ"ש. ויש לציין על הידידות הגדולה שנרקמה בין הני תרי גדולי הדור רבינו בעל הפלאה עם הנוב"י וצ"ל, כנזכר בדברי ידידות הנדפס בראש ספר "נודע ביהודה" מכת"י בנו הג"ר יעקב קא לנדא וצ"ל (ראה צילום כת"י האורגינלי של הדברי ידידות הנמצא באוצר כ"ק אדמו"ר שליט"א מס' 435) וז"ל: שנת תקנ"א לפ"ק שולחתי... וש"ב הגאון... נפלאות עשה בספרו הפלאה... מידי דברי בו בימים ההם התבוננתי כי יום יום אזכרתו לטובה את שם הגאון מהור"פ הלוי הורוויץ בחיבה יתירה ואהבה מוסתרת בקירות לבו הטהור... וראה בס' רבני פרנקפורט להרב הורביץ ז"ל שהביא מפנקס הקהל שבשנת תקל"ג הוחלט באסיפת ראשי העיר להעלות משכורתו של רבם ה"ה הפלאה" לאות על שביעות רצונם ממנו. ויתכן שיש בזה רמז על יישור הדורים שהיו אז ביניהם, והוא על דרכו בחסידות נושא מאמריו.

38 על הסכמתו של רבינו לתנאי זה, ומה גם שהפצת דרך תורת החסידות היתה אחת מעיקרי דרכי החסידות, יש להשוות המובא בס' שמן הטוב אות פ"ז מה שאמר הגה"ק ה"אבני-נזר" מסוכטשוב זי"ע בשם המגיד מקוויניץ זי"ע "כי ישנם צדיקים שמשלימים עבודתם בקודש בזה העולם ומגיע זמנם להסתלק, אכן הם ממציאים להם עצות כי יהיה להם עבודה מחדש ובוה יאריכו ימי חייהם עלי אדמות, הג' בעל הפלאה זי"ע ג"כ השלים עבודתו ונתן עצה לנפשו כי נעשה רב בפפד"מ מחוץ למדינה ונתחדש לו עבודת הבורא". ובס' "יכבד אב" דף ל"ט ע"ב "ראיתי... בכת"י... שמעתי שההפלאה תיקן לו כל מה שהיה לו לתקן והיה מוכרח להפטר מן העולם והי' הש"י רוצה להשתעשע בתורתו עוד, ונתנו לו המדינה ההיא לתקנה". וראה להלן הערה 43 ובס' "מגדל עוז" (כפר חב"ד תש"מ) עמ' תנ"ח "... כשדבר [מוהרש"ב]... אמר בין שאר דבריו "מקובלני שהמגיד ממזריטש מסר לאדמו"ר הזקן יחודים בשביל כל אחד מארצות תבל פרט לגרמניה שלא מסר בעדה שום "יחוד" באומרו מפני שארץ זאת כבר אין בה כל ניצוץ של קדושה". וראה בס' השיחות תרצ"ט (ברוקלין תשמ"ט) עמ' 303 ובהע' 5 ושם עמ' 219 "שאמר אאמו"ר [הרש"ב] על מדינת אשכנז שהוא לאחר הבריור כי אינו שייך שיכירוהו". ובס' "דברים ערבים" מר' דוב עהרמאן בשם רבו הדרכי תשובה (מונקאטש תרס"ג) עמ' 78 שמעתי... מאדמו"ר הרה"צ מהר"צ... [וצדיקי הדור לא הסכימו עליו ועל אחיו הה"ק בעל הפלאה על כי קיבלו עליהם שכם הרבנות במדינת אשכנז והם דימו במחשבתם הקדושה להשיב שמה רבים מעון אבל לא עלתה בידם והיה להם מחלוקת גדולות]...". ובס' "אהל אברהם" אות ע"ו "... כי בעל "אורח לחיים" היה מקורם חתן רבנו הפלאה וצ"ל וכשנתקבל רבינו לפפד"מ, לא רצה חתנו האורח לחיים ללכת עמו באומרו כי רצונו להיות בין חסידים ולא במדינת אשכנז...". וראה מ"ש בס' "שמן הטוב" אות ס"א מכתבי בעל "מנחת שבת" "ששמע איש מפי איש האורח לחיים מזלזל שוב חתן רבינו... בעת שהביאו... להפלאה את הכתב... מעיר פפ"ד שמקבלים אותו לאב"ד... נסע במכון לרבו למעזריטש ולקח אתו את חתנו הר' אברהם חיים הנ"ל...", ויתכן שטענותיו של חתנו הנ"ל הם שהביאוהו לנסוע שוב לרבו כדי להביע בפניו חששותיו (אף שכבר קיבל הסכמתו כנזכר לעיל), ולכן נסע ביחד עם חתנו הנ"ל. וראה מ"ש לעיל הערה 20 מדברי אב"ד פלונסק. וראה עוד בליקוטים בסוף ס' "יעב"ץ על מגילת רות" (הרב יוסף הלפרין הי"ו) עמ' 40-41, ששאל הרה"ק רבי ישראל מטשורטקוב זי"ע "אם תלמידי הבעש"ט היו בארץ

25 July

צילום קטע מכת"י האורגינלי של ה"דברי ידידות"
שכתב הגאון ר' יעקבבא בנו של ה"נודע ביהודה" זצ"ל
הנדפס בראש ספר נודע ביהודה (ראה הערה 37).

אולם כאמור, שלעצמו המשיך בדרכו הסלולה לו מרבו המגיד הק' ממעזריטש זי"ע, הקים מנין מיוחד שבו התפלל לפני התיבה כדרכו בנוסח ספרד³⁹, בדביקות⁴⁰ ובאריכות⁴¹ ובהרמת קולו בתפילתו⁴² כדרכם של הצדיקים והחסידים ההולכים לאור תורת ודרך הבעש"ט הק' זי"ע, גם הקדמת ספריו הקדושים יסד ע"פ משנת תורת החסידות, ובפרט ספרו הנודע על התורה "פנים יפות" אשר הנו אחד מספרי היסוד שבתורת החסידות, ובעזה"י נייחד לזה מאמר מיוחד בגליון הבא. כן המשיך לעמוד בקשרים עם חבריו - תלמידי הרב המגיד זי"ע, עם היותו רחוק ממרכזי החסידות מקום משכן הצדיקים והחסידים כדלהלן.

הגה"ק "בעל התניא" זי"ע, פנה באגרת לרבינו בעל הפלאה זי"ע בהיותו בפד"מ⁴³ שיבוא לעזר אחד מחסידיו שהמתנגדים מוילנא פטרוהו ממשרתו בקהל, ובמכתב זה הוא מספר על כל התלאה שזממו המתנגדים לעשות נגד כל תלמידי הרב המגיד הק' ודרך הבעש"ט הק', כן אנו רואים באגרת זו את מעמדו הרם של רבינו בעל הפלאה בין החברייא קדישא ובפרט אצל רבו הרב המגיד הק' ממעזריטש זי"ע.

וכה מתארו הגה"ק "בעל התניא" זי"ע אור ישראל וקדושו בוציגא קדישא חסידא ופרישא, ה"ה הרה"ג המפורסם מופת הדור זיוו והדרו איש אלקים קדוש יאמר לו כק"ש... מי אנכי כי באתי עד הלום, ואין הלום אלא מלכות, מאן מלכי רבנן ונפשי יודעת מיעוט ערך נפשי עלי להתיצב במקום גדולים כמותו ירבו בישראל, אך במקום גדולתו שם ענותנו תרבינו...".

בהמשך מתאר הגה"ק בעל התניא את החבה שזכה מרבינו, ועל שבתו תקופה ממושכת בצל רבו המגיד ממעזריטש, ואף היה לו שם מנין מיוחד אשר זה מראה על חשיבתו בין תלמידי הרה"מ ובפרט בעיני רבו ממעזריטש, וז"ל.

"... ורחב לבבי בהעלותי על לבי חבה יתירה הנודעת לי ממר, שהוא רבא דעמי' שוי', מימי קדם בק"ק מיזרעריטש וק"ק ראווונא, ונמניתו במנין שלו וזכיתי לקבל ברכתו סלה מדי שבת

אשכנז, השיב אבי ז"ל, הרבי רבי אלימלך והרבי רבי זוסיא, אמר הרה"ק מטשורטקוב: הם לא הלכו (בעת הליכתם בגלות) רק עד הגבול, אמר אבי ז"ל: הרה"ק רבי פנחס בעל הפלאה היה רבה של פד"מ. אמר הרה"ק: לכן נשארו עד היום בפד"מ יהודים ישרים ונאמנים לה' ותורתו...". (וראה ב"אגרות קודש" כקש"ת אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א ה' ירפאהו ויחלימהו במהרה, כך י"ט עמ' שע"ג ועמ' ת"ד).

39 כדברי תלמידו החת"ס ראה לעיל בגוף המאמר, וראה מש"כ הרה"ק ממנוקאטש זי"ע ע"ז "בדרכי חיים ושלום מהדורא ה' - תשל"ד עמ' תכ"ב במכתב וז"ל "ואם כי מצאנו להגאון בעל "מחנה לוי" ז"ל כמ"ש בחת"ס חאו"ת שאחרי פטירת אביו הגה"ק הפלאה ז"ל שינה מנוסח אביו וחזר לאשכנז כמנהג המדינה דשם. - שמעתי מאדמו"ר הגה"ק זללה"ה ששמע מפה קודש רבינו הדברי חיים וללה"ה שהרעיש על הגאון מחנה לוי ז"ל בזה וכיצא ואכמ"ל בכתובים ופא"פ אדבר בו...". [ובגליון הבא בס"ד נכתוב עוד ע"ז].

40 ראה דברי הרה"ק מקומרנא זי"ע ב"זר זהב" שעל "שלחן הטהור" (תל אביב תשכ"ג) עמ' קכ"ד "... וכן בדורנו כמה צדיקים ואורות עליונים שזכו למעלות הנבואה בתוך תפילתם ולא היו כזה העולם וראו מראות והיכלות עליונים וכל הגן עם כמה אלפים נשמות, וסיפרו על הגאון הצדיק הפלאה הקדוש, שפעם אחת התפלל מנחה בדרך על השדה ובא פרש אחד והכהו מכות אכזריות ולא הפסיק ואחר שסיים תפלתו, שאל מה זה שהכתף כואב לו מאוד כי לא הרגיש כלל בעת תפילתו מן המכות וכל זה זכה ע"י לימוד תורה לשמה באור עליון ושימוש צדיקים...".

41 כדברי בנו הגאון בעל "מחנה לוי" זצ"ל בהספרו על אביו "והתפלל באריכות ובכוונה גדולה" - נדפס ב"לחמי תורה" דף קפ"ד ע"ג.

42 כדברי הגריש"ה בהקדמתו ל"זכרון יוסף", כמצוטט בגוף המאמר.

43 נדפס בבית רבי דף ל"ו ע"ב, על תאריך מכתב זה, ראה ב"אגרות קודש" לאדמו"ר (ברוקלין תשמ"ז) עמ' תמ"ד, שנכתב בין תקס"א לתקס"ג. וראה בס' "תורת שלום" (ברוקלין תש"ו) להרה"ק הרש"ב מליובאוויטש זי"ע עמ' 85 מה שסיפר הרש"ב שהרב בעל התניא זי"ע בהיותו אצל רבו המגיד ממעזריטש הציל את רבינו מקטרוג שהיה עליו.

בשבתו...". ועל החסיד שעבורו ביקש המלצתו הוא כותב בין השאר "... ומקרב נתקרב לאנ"ש דורשי ה' החפצים לעבדו באמת לאמיתו בעבודה שכלב זו תפילה מעומקא דליבא, בכל הדרך אשר הורנו רבינו הגדול המ"מ הנ"ל נ"ע - [המגיד ממעזריטש]..." וחתם את שמו על שם אמו כנהוג בבקשת ברכה.

כן במכתב הגה"ק בעל התניא לאנשי שלומו בוויילנא⁴⁴, אשר בו הוא כותב באריכות אודות המחלוקת עם המתנגדים, ושאפשר להכריע המחלוקת ע"י גדולי ישראל שלא ישאו פני איש, ושגם מהצד שכנגד יהיו מאלה אשר "... מאמינים בקבלת האר"י ז"ל בכללה כמונו והם גדולי ישראל בנגלה ונסתר אשר צריך למכריע ביניהם, ובין גדולי ישראל מאנ"ש המפורסמים בפולין, ואשכנז..." - ברור שכוונתו על רבינו בעל הפלאה שהיה מגדולי ישראל ומאנ"ש המפורסמים באשכנז.

כן יש לציין את שליחותם המשותפת של כוללות הספרדים והחסידים בטבריה שנערכה בשנת תקנ"א-ב' ע"י השד"רים הדיינים המצויינים רבי אברהם אזולאי בנו של הגר"ח זצ"ל מצד כוללות הספרדים ורבי אשר אשכנזי זצ"ל מצד כוללות החסידים, שלראשונה בא שד"ר החסידים לאירופה המערבית בשליחותו של הרה"ק רבי אברהם מקאליסק זי"ע, וביקר בכל הערים שם כמובא בפנקס השליחות אשר שרד בשלימותו, בין הערים שביקרו היה כמובן ק"ק פפד"מ, ואפשר לציין שרבינו בעל הפלאה זי"ע"א הינו היחיד מכל רבני מערב אירופה שכתב על שליחותם בחיבות גלויה, ואף כתב שני מליצות עבורם, ובין דבריו הוא כותב על ידידותו עם הרה"ק מקאליסק זי"ע - ידידו מאז, ועל קשרי מכתבים שהיו ביניהם גם בהיותו בפפ"ד, וז"ל: "... וכאשר יעיד עליהם רעי וחביבי הרב המאור הגדול החסיד המפורסם כמהור"ר אברהם הכהן מטבריא תוב"ב במכתב פרטי לי לשמי...", ועל החברייא קדישא החסידים אשר בארץ הקודש הוא כותב: "... יוסיפו אומץ להיותם מטיבי סעד להאנשי השלימי' חבורתא קדישא דבארעא קדישא, אשר נדבה רוחם ונמשם להסתמח בנחלת ה' והשלימו נפשותם להיות מעובדי ה' תמידין כסדרם באוירא דא"י..."⁴⁵.

כן יש לציין את המו"מ בהלכה אודות עגונה אחת, שהיה לרבינו בעל הפלאה עם הגה"ק המגיד מקוזניץ זי"ע בשנת תקס"א ונדפס בס' "עגונת ישראל" (ווארשא תרל"ז), ובו מו"מ מכמה גדולי ישראל⁴⁶ שהמגיד הק' פנה אליהם שיחוו דעתם בהיתר עגונה זו, ולראשונה פנה לרבינו בעל הפלאה, וז"ל המגיד הק' מקוזניץ: "... וזה אשר דברתי ראשונות לאחר ממיודעי ממשפחת רם ה"ה הרב המאוה"ג נזר הגאונים החסיד המפורסם נשיא אלקים כ"ש מ' פנחס הלוי איש הורוויץ היושב על כסא ההוראה בעיר גדולה לאלקים ק"ק פ"פ דמיון, כי ידענו את האיש ואת שיחו, כי נהירין לי' שבילי' דכולי שמעת', ומה גם בש"ע אה"ע אשר הגדיל לעשות, ודי מצא ידו לברר וללבן והאיר פני תבל בחכמתו והורה צדק לעדתו...", ורבינו בעל הפלאה אכן כתב תשובה בנדון זה והתיר את העגונה כדעת הרב המגיד מקוזניץ, וז"ל בתחילת התשובה: "... הנה בירך לקחתי ולו אשיבנה, דברי קדשו האירו אל מול עבר פני

44 נדפס בספר "מצרף העבודה" (קניגסברג תרי"ח), וב"בית רבי" דף כ"ב, תאריך המכתב הוא שנת תקנ"ז.

45 ס' "החיד"א" (בניהו) כרך ב' עמ' קס"ח - קס"ט. וכבר עמד ע"י ידידי הר"א שור הי"ו בקובץ באר"י גליון מ' עמ' קל"ט.

46 והם, רבינו בעל הפלאה, הגאון רבי יצחק אברהם כ"ץ בעל שו"ת "כתר כהונה" (ונדפס גם בס' הנ"ל סי' ע"ו), הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות מבראד, הגאון רבי אריה לייב אב"ד וואלטישיסק, הגאון רבי יוסף הויכגילרנטר בעל "משנת חכמים", הגאון רבי מאיר אבד"ק בראד, הגאון רבי שמשון אבד"ק בריסק, הגאון רבי שמחה אב"ד בוכרקא, זצ"ל, וכל הגדולים הנ"ל התירו עגונה זו כדעתו של המגיד מקוזניץ זי"ע. ונדפסו כל דברי הגאונים הנ"ל בס' "עגונת ישראל" הנ"ל.

וערבו לנפשי דברי דודים, חכו(מי) ממתקים וכלו מחמדים, יעירו אוזן לשמוע בלימודים, ואף כי אפמוני חבלי טרדות במילי-דשמיא ובמילי דציבורא, שמתי ריוח בין הדבקים, להפסיק בין הפרקים, [ל]עין בדבריו המתוקים...", ובסוף תשובתו מסיים בזה"ל: "... ואף גם זאת קראתי נועם דבריו [ב]השכל וטעם מענין לענין וייטב בעיני ומאפס הפנאי אקצר, ושלומי ושלום תורתו אל יבצר, מחסד נוצר...".⁴⁷ הדברים מעידים על הקשרים שהיו ביניהם כל אותן שנים ועל ידידותם האיתנה.

גם גדולי המתנגדים הכירו ברבינו כאחד מגדולי הצדיקים שהלכו לאור דרך הבעש"ט הק' והמגיד הק' ממעזריטש זי"ע גם לאחר כשלשים שנות כהונת רבנות בפפ"ד כדלהלן.

בסוף ספר "עגונת ישראל" שציטטנו לעיל נדפס קונטרס בשם "דברי ריבות" והוא השגות מרב אחד⁴⁸ מגדולי המתנגדים שבמטרה לערער על גדולתם בתורה של צדיקי החסידות, פירסם השגות נגד התירו של המגיד מקוזניץ, שלדעתו אסורה עגונה זו להנשא, - נגד התירים של גדולי הדור שחיו דעתם במו"מ זה, והמגיד מקוזניץ סותר את כל דבריו, בין דברי "הרב המשיג", הוא מתייחס להתירו של רבינו בעל הפלאה ומנסה לערער על אמינותה, וז"ל: "... על הדברים המכונים בשם הרב הגאון אב"ד דק"ק פפד"מ... לא אאמין כי ממעיו יצאו הדברים, הלא ישכיל כל מי שיש לו ידיעת בית רבו שבלא"ה לא תואר ולא הדר להמכתב המכונה ע"ש הגאון הנ"ל, ... אם ח"ו יצויר שהוא מכתב של הגאון הנ"ל, אחר שכתב לו במדור מיוחד בהסתר להוכיח להמורה [המגיד מקוזניץ] ועל דרך החיפוי כתב לכסות עינים למראה עיני הבריות...". - פירושם של דברים ש"הרב המשיג" שהיה מצד המתנגדים מאשים את רבינו בעל הפלאה שכתב היתר לא"א בכדי לחפות ולהגן על כבודו של ידידו המגיד מקוזניץ וכבוד החסידות, ובסתר אכן אסר לעגונה זו להנשא!⁴⁹ - דבר זה מעיד שגם גדולי הרבנים המתנגדים הכירו בו בהשתייכותו לדרך החסידות, ורק מחמת זה האשימוהו שבכדי

47 תשובה זו נדפסה גם בשו"ת "גבעת פנחס" (לבוב תקצ"ח) לרבינו סימן ל"א בהשמטת שם השואל - המגיד מקוזניץ, וכל התוארים שכתב רבינו אליו, אשר לא כן נעשה בשאר התשובות שם אל הגדולים, ויתכן מאוד שדומה להשמטות שנעשו בס' "פנים יפות" - על הנ"ל בגליון הבא בס"ד.

48 ראה "כתולדות המגיד מקוזניץ" להרב חכם צבי הלברשטאם ז"ל עמ' כ"ז על זהותו של הרב המשיג שהיה אחד מהלוחמים בדרך החסידות, ויש להדגיש כי הרקע להשגות אלו על פסקו בא מכח התנגדותו לחסידות ובמטרה לערער על גדולתו בתורה של המגיד הק' מקאזניץ זי"ע, כנראה גם מדברי התלמיד המסדר בהקדמה לדברי הריבות שהשגות אלו הם פרי עצה מתוכננת להשבית שמחת המגיד הק' ולהנמיך קומתו, וגם הוסיף שהשמיט הרבה מהשמצותיו שהכניס בתוך השגותיו, וכן נראה מדברי תשובתו של המגיד הק' "... ואויב הוא דאפקיה לקלא... כי הוא מבני מרי...", וכמו"כ בדברי הסיכום, שכבר ערוך משפטו לפני חכמי וורשא, שהיתה אז מבצר המתנגדים בפולין ומשם יצאו קונטרסי הפלסתר בשנים אלו, שחלק גדול מיחדים לערער על גדולתו בתורה של המגיד הק' מקאזניץ זי"ע"א (וראה בהערה הבאה).

49 ב"דברי ריבות" נדפס תשובתו של המגיד מקוזניץ על הרב המשיג, ובסופו כותב וז"ל: "... ואשר פער פיו נגד הרב הגאון החסיד אבד"ק פפד"מ ויתנכר במעלליו להכחיש דבר הידוע לכל באי שער עירי הרואים כת"י הגאון הנ"ל, ואמר כי ממעיו לא יצאו הדברים, הרשות בידו נתנה לשאול את פי הגאון הנ"ל, אם דרוש דרש באמת או הוספתי אפי' אות אחת או חסרתי מה ומה לי להאריך בדברים כאלה ואשרי למי שחושדין וכו' ואויב הוא דאפקי' לקלא... ולא יענה על ריב בלתי אשר תוקד בקרבו אש התבערה, את מקורו הערה, כי הוא מבני מרי ומתהלכים בחמת קרי...". וראה עוד שם בדברי הרב המעתיק [הוא ניהו הרב החריף ר' גבריאל מווארשא תלמיד המגיד מקוזניץ - ראה העתק מצבתו ב"כרם החסידות" כרך ד' בסופו וכל המצויין שם] ששלח את תשובת הרב המגיד להרב המשיג "... וישיב מלא חמה, בשפתי מרמה, בקול מריבה, כעס ואיבה, והשיבני בכת"י כי כבר ערוך משפטו ודברו בארוכה לפני חכמי וורשא... - לא ידעתים מי הם, כי לא שמעתי בלתי חכמי וויניציאה או חכמי לונגל ובריסק ודומיהם...". - כונתו לפקפק על למדנותם של חכמי ווארשא, אשר כנודע נלחמו בדרך החסידות ובפרט נגד המגיד מקוזניץ, כמבואר בקונטרס שבר... להמגיד ממאקוב שנכתב בווארשא בש' תקנ"ח - תק"ס, ובק' "ספר הויכוח" שנכתב ונדפס בווארשא ש' תקנ"ח ובשני הספרים הנ"ל מלגלים על הרה"מ מקוזניץ ועל כח תורתו הק'.

להגן על כבוד החסידות ישנה דעתו - דעת תורה, וכאמור לעיל מו"מ זה בהלכה התנהל עת היותו בפפד"מ בש' תקס"א, ובסוף ימיו, רחוק ממרכזי החסידות.

אכן עוד בחייו בפפד"מ היו נסיונות מצד אחד ממחברי כתבי הפלסתר על דרך החסידות לטעון על רבינו שכאילו אינו משתתף בפעולות של דרך החסידות, וזאת מפני אי השלמתם שגאון מפורסם ברבים ורב אב"ד בעיר גדולה בפפד"מ באשכנז ומחבר ספרים ברוב חריפות בסוגיות עמוקות בש"ס ופוסקים - משתייך אכן לדרך החסידות, וכך כותב המגיד ממקוב בקונטרס זמיר... שנדפס בשנת תקנ"ח "... ואין אני טועה ח"ו על הכשרים ויראים שבהם אשר אלו החסידים הוציאו עליהם שם רע לכנות אותם בשם חסידים, וכמ"ש על הגאון הצדיק האמיתי המנוח מו"ה שמעלקי אב"ד דק"ק נ"ש ועל אחיו הגאון הגדול מוהר"ר פנחס אב"ד דק"ק פ"מ דמיין, הש"י יאריך ימיו, שהגאונים הנ"ל נמנים עמיהם להיות בעצה ובסיעה אחת, ועל זה סומכין והם עטרה לראשם, אבל שקר הם אומרים וישתקע הדבר והס מלהזכיר מה לתבן... ועל הצדיקים הנ"ל נאמר ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום, והגאון מ"ו שמעלקי יבוא שלום ינוח על משכבו ויצרר בצרור החיים ויעמוד לגורלו לקץ הימין"⁵⁰. - הדברים מוכיחים שכל ימי חייו בפפד"מ היה רבינו מזוהה עם החסידים ולא עוד אלא היה "עטרה לראשם", וגם כשבעל הקונטרס רצונו להכחיש זאת הוא מכנהו "הכשרים והיראים שבהם".

גם העובדא שכוללו בחדא מחתא עם אחיו הרבי ר' שמעלקא זי"ע שכאילו גם הוא לא שיתף פעולה עם דרך החסידות, מורה על הגיחוך שבדבריו.⁵¹

תקנות קהל פפד"מ אודות הגה"ק רבי נתן אדלר זי"ע בשנות תקכ"ט - תקל"ג (?)

כאמור לעיל, העתיק הגריש"ה באגרת זו להגאון בעל נוב"י, מה שהעתיק לו תלמידו מפפד"מ, י"ב תקנות שתקנו שם. בשורות אלו נראה לעמוד על מהותן של י"ב תקנות אלו, ונוכיח שייכותם להגר"נ אדלר זי"ע כדלהלן.

כנודע, הקים החסיד שבכהונה הנשר הגדול רבי נתן אדלר זי"ע, מניין מיוחד בביתו אשר בו התפלל ע"פ נוסח האריז"ל ודעת המקובלים - השונים ממנהגי אשכנז המקובלים מדור דור.

50 שם כרך 2 עמ' 222.

51 יש לציין שאת סיפורי העלילות שכתבו המתנגדים בשאר קונטרסי הפלסתר נגד הרבי ר' שמעלקא, השמיט המגיד ממאקוב את שמו מהם, מפני שלא רצה לסתור משנתו שאכן לדעתו הר"ש מנ"ש הוא כשר וישר כמובא כאן, ראה שם הע' 193. וראה לעיל הערה 34 שהכותב הזה כשהעתיק בקונטרסו ההקדמה של ספר "זכרון יוסף" שבו כותב על גדולי החסידות שבאו לשכון כבוד בארצו [והם הר"ש ובעל הפלאה זי"ע] השמיט מתוך ההקדמה קטעים המוכיחים שהולכים בדרך החסידות כהרמת קולם כתפלתם ותנועתם וכו'. וכאן המקום להביא כמה מדברי הצדיקים קדושי עליון זי"ע"א מה שאמרו על קונטרסי הפלסתר שהפיצו בשעתו המתנגדים. באגרת הקודש שבסוף הסה"ק "נועם אלימלך" אגרת שנכתבה ע"י בנו הרה"ק רבי אלעזר מליזענסק בשם אביו הרבי רבי אלימלך זי"ע"א כתב בתוך דבריו בזה"ל: "... כעת אשר בעו"ה נגזר גזירה בגבולינו כידוע, ואמ"ו נ"י אמר שהגזירה הזאת בודאי לא היה כת בידם לגזור כי אם מחמת הקטטות שהיה על הצדיקים, והדפיסו אגרת מכוערים, ואף בעת ששולחים אגרת ההם, אהובי אחי מנע עצמך מלהסתכל בו, כי כך אמר אמ"ו נ"י, מי שמסתכל בו ומשמח בו לא יזכה לראות בנחמות ציון ושמחת לויתן ובחופת הצדיקים...".

ובמילואים שבסו"ס "בית אהרן" (בהוצאת כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א תשל"ז) על פרשת משפטים דף ס"ב, וז"ל: וכמו שאמר אממו"ר זצ"ל בשם רבו הרה"צ מקארלין (הרה"ק רבי שלמה מקארלין זי"ע"א) שאמר בעת שיצאו הכתבים ממדינת ליטא על הצדיקים, והנה כתוב בהם כמה דברים, ואמר שכולם שקר, רק מה שכתבו שכל ימיהם כחגים זהו אמת, כדאמרינן כל הזוכה יצרו כאלו הקריב תודה, וכל המקריב תודה היה יום הקרבן שלו יו"ט, ובי"ה אני זוכה בכל יום את יצרי, ומש"ה כל ימי אצלי כחגים...".

מנין זה ושאר הנהגותיו ע"פ קבלה של הגר"נ אדלר והנהגות תלמידיו, גרם להכרזת חרם על מקימי המנין, ע"י ועד הקהילה וגם האב"ד רבינו בעל הפלאה זי"ע, הגם שהוא בעצמו התנהג בכל דרכי החסידות ואף הקים מנין מיוחד לעצמו בנוסח ספרד כמוזכר לעיל הצטרף אל הכרזת החרם בגלל הקבלה מעשית וענייני החלומות שהשתמשו בהם תלמידי הגר"נ, והיתה דרכם שונה מדרך החסידות של הבעש"ט הק', וגם כדי להשקיט הרעש, והצטרפו לזה שני בתי דינין בחדש אלול שנת תקל"ט ש"אסור לו לעשות מנין בביתו להתפלל וכו".

ובחדש אייר שנת תקמ"ט נשנה הדבר וועד הקהילה פירסם עוד כרוז, אשר בו הם מזכירים את החרם שהוכרז בש' תקל"ט נגד המנין המיוחד של הגר"נ אדלר והצורך לחוש לזה.

מתוך עיון קל בתקנות שהועתקו באגרת שלפנינו, אנו רואים בברור שהותקנו נגד הגר"נ אדלר זי"ע, שרוב התקנות עוסקות במנהגי המקובלים שכמוהן נהג הגר"נ, ובפרט התקנות נגד המנהג לישא כפיים בכל יום, וכן התקנה נגד המבטא הספרדי שהגר"נ א היה יחידי בהנהגות אלו בשעתו בפפד"מ, ובמיוחד התקנות אודות טומאת מתים, שמוכיחות בודאי שהתקנות נעשו נגד כהן. וזאת כשמונה או תשעה שנים לפני החרם שהוכרז ע"י הקהל, דבר שלא היה ידוע עד עתה הן מפנקס הקהילה והן ממקורות אחרים.

תקנות אלו הותקנו ע"י הראב"ד הגר"נ מאז זצ"ל בצירוף שאר דייני ק"ק פפד"מ כמובא באגרת: "... שהרב ר' נתן הנ"ל בצירוף שארי דייני ש' תיקנו..." במטרה שלא ימונה רב לבית המדרש עד שישמור ויקיים הי"ב תקנות, ויתן ע"ז תקיעת כף לגבאי הביהמ"ד - "... תיקנו שלא יקובל שום רב לבית המדרש דשם עד אשר יתן ת"כ אל האלופים גבאי דבהמ"ד על י"ב דברים..."

ניתן לשער שתקנות אלו הותקנו בזמן היות הגר"נ מאז רב ממלא מקום בשנות תקכ"ט - תקל"ב לאחר פטירת הגר"א מליסא זצ"ל ולפני הכתרת רבינו בעל הפלאה זי"ע, שכאמור, תקנות אלו הותקנו על ידו ובצירוף שאר הדיינים, ולא מוזכר הצטרפותו של רבינו האב"ד בעל הפלאה, כן יש לציין "... שלא יקובל שום רב לבית המדרש דשם..." - הכוונה לתפקיד של רב או ר"מ באיזה ביהמ"ד או קלויז שכמוהו היו רבים בתוככי העיר פפד"מ, וכנראה השפעתו של הגר"נ אדלר השפיע על בהמ"ד מסוים, ואולי אפי' בבית מדרשו של הגר"נ מאז - היכן שהרביץ תורה לתלמידים בתור ריש מתיבתא, והיו שרצו להכתירו כרב בביהמ"ד זה, ואשר על כן באו הי"ב תקנות אלו לבטל אפשרות שכזאת, מפאת דרכו ע"פ דעת המקובלים, השונה ממסורת ונוסח אשכנז המקובל מדור דור.

בשורות הבאות נעתיק את התקנות וננסה להשוותן עד מקום שידינו מגעת למנהגי הגר"נ אדלר זצ"ל הידועים לנו ממקורות אחרים, וכן למנהגי האריז"ל והמקובלים, כן יש לציין שכמה ממנהגים אלו מתגלים לנו כאן כ"מקור ראשון" להנהגותיו של הגר"נ אדלר.

א' שלא יניח לא הוא ולא האנשים שבבה"מ הנ"ל אשר עמו שני זוגי תפילין יחד.

בכתב פלסתר שהוציא משכיל אחד בפפד"מ בשנת תקמ"ט בשם "מעשה תעתועים" ובו הדפיס את שני כרוזי הקהל נגד הגר"נ אדלר, ועוד הוסיף דברים קשים נגד הנהגותיו של הגר"נ אדלר ותלמידיו, - אנו קוראים על מנהגו זה של הגר"נ א, "... כי יניחו על ראשם ב' תפילין צמודות וכו'..." בשורת "התעוררות תשובה" להגאון רבי שמעון סופר אבד"ק ערלויא בן הגאון ה"כתב סופר" זצ"ל סי' קנ"ז, וז"ל: "... אני ראיתי תפילין דמרי הגאון מרנ"א ז"ל שהרא' לי

* על הנהגותיו של רבינו, ראה עוד ב"מוריה" גליון שבט תש"ן, מאמרו של הרב בנימין שלמה המבורגר הי"ו - תשו"ת על שסייע לי בכמה פרטים חשובים אודות הנהגותיו של רבינו, והתודה לידידי הר"ר יחיאל גולדהבר הי"ו שסייע לי במראי מקומות למנהגי האריז"ל והמקובלים.

אאמו"ר הגאון "כתב סופר" ז"ל שניתנו לו במתנה שהיו קטנים רק קצת גבוהים יותר משל אחרים... - נראה שהיו "קטנים" מפני שהיה מניח ב' תפילין יחד - רש"י ור"ת כדלעיל.

מנהג זה מובא "בשער הכוונות" (י"ם תרס"ב) ריש דרוש ו' מדרושי תפילין, וז"ל: "... מורי בתחילה היה מניח תפילין דרש"י ור"ת ביחד ומתפלל בהם תפילתו בשחרית וכו' ובמנחה לא היה מניח אלא תפילין דר"ת ואח"כ וכו' היה בבוקר לובש שני זוגות דרש"י ור"ת ובמנחה של שמוש"ר לבד וכו'...". ולהעיר שגם תלמידו הגאון "החתם סופר" זצ"ל נהג ללבוש תפילין דר"ת, אך לא ביחד עם תפילין דרש"י כמנהג הרנ"א והמקובלים. כמובא במנהגי החת"ס (ב"ב תשל"ו) פ"א אות כ"ב: "... אחר הלימוד [שאחרי שחרית] פשט תפילין של רש"י והניח תפילין של ר"ת ואמר בהם תפילותיו...".

ב' שלא יניחו תפילין במנחה.

מנהג זה לא מצאנו מפורש בשאר הנהגותיו של הגר"נ אדלר, וכנראה זהו מקורו הראשון, אך מנהג זה נהגו המקובלים כדלעיל בסעיף א' מס' שער הכוונות "ובמנחה לא היה מניח אלא תפילין דר"ת ואח"כ [תקופה אחרת]... לובש במנחה של שמוש"ר לבד...". וכ"כ בשע"כ דף נ"ב ע"א "שהיה נזהר מאוד להתפלל מנחה בטו"ת...". וכ"כ בשו"ת רמ"ע מפאנו סי' ל"ט - הובא דבריו במג"א סי' ל"ז ס"ק ב' שצריך להניח במנחה. וכ"כ הברכ"י שם ס"ק ג': "... שרבים מיראי ה' נהגו להניחם במנחה ומנהג נכון הוא...".

ג' שלא להניח תפילין בט"ב שחרית.

מנהג זה גם לא מצאנו מפורש בהנהגותיו של הגרנ"א, וכנראה זהו מקורו הראשון, אך נהגו בו המקובלים, והם מנהג הרש"ש זצ"ל ובהמ"ד של המקובלים "בית אל" בעה"ק ירושת"ו "להתפלל שחרית ט"ב בציצית ותפילין", והוא בברכ"י סי' תקנ"ה אות ח' ושע"ת שם, ובחסל"א סי' ל"ח, וכ"כ במנהגי ירושלים משנת רס"ט שכן נהגו בירושלים - נדפס בסו"ס "חיים וחסד" (מוסאפיא). (ולהעיר שגם תלמיד תלמידו - המהר"ם שיק נהג כן כמובא בשו"ת "שאלת יעקב" סי' צ"ט). לאפוקי ממנהג אשכנז כמובא בשו"ע סי' תקנ"ה. (ראה בס' המנהגים לר"א טירנא זצ"ל (ירושלים תשל"ט) עמ' פ ובהערה 21.

ד' לעשות קשר של תפילין כמו שאנו עושין.

קשר ש"ת כמנהג המקובלים השונה ממנהג אשכנז, מצאנו לתלמידו הגאון "החתם סופר" זצ"ל שנהג כן כמובא במנהגי החת"ס סימן א' אות ו': "... קשר התפילין של ראש היה לו צורת שני דלתין, וכנראה ראה זאת אצל רבו כמובא בתקנה זו. וכ"כ בפרע"ח (דובראוונא תקס"ד) שער התפילין פ"ה ד"ה הר"מ די לונזאנו, ומביא דברי זהר ח"ג דף רנ"ח ע"א שצורת הקשר היא ד' כפולה שהיא כעין מ' סתומה. וכ"כ במשנת חסידים תיקון תפילין פ"ד אות ג'. וראה בשו"ת ר' ידידיה טיאה ווייל" סי' י"ב אודות קשר של תפילין לדעת המקובלים ומנהג אשכנז.

ה' שלא לישא הכהנים את כפיהם בכל יום.

ח' שלא ילך אדם מהם לשום בה"כ שנושאים שם כפים בכל יום.

הנהגה זו מפורסמת כהנהגתו של הגרנ"א כמנהג א"י, השונה ממנהג חו"ל כמובא ברמ"א סי' קכ"ח סעי' מ"ד שנושאים כפים רק ביו"ט ומובא בס' "חוט המשולש" עמ' כ' בהגה, ובס' רבני פפד"מ עמ' 154. ולהעיר משו"ת "משיב דבר" ח"ב סי' ק"ד שפעם אחת הסכים הגר"א מווילנא זצ"ל להנהיג נש"כ בכל יום בבית מדרשו ומן השמים עכבוהו שגלוק בבית האסורים, ועי"ש שבעי"ז קרה אצל ר"ח מוואלוזין זצ"ל, וראה עוד מש"כ רבי שמואל העליר זצ"ל אב"ד צפת בהסכמתו לספר "בית יוסף" (להגאון ר' עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל) דברים נוראים בשם הגר"א, ועי' "עליות אליהו", מעלות הסולם דף ט"ז ע"ב.

ו' שלא להשאר בביתו כשיש מת בשכונתו

ו' שלא לילך בשער שקורין וואלפאהר בעוד שסוף הטומאה לצאת משם.

שני תקנות אלו מוכיחות בברור שהותקנו נגד כהן שהרי בישראלים לא שייך תקנות אלו, ומצאנו בהגרנ"א שנהג להשאר בביתו אף כשהיה מת בשכונתו, כמבוא בק' "משפחת הרבנים אדלר" שהו"ל ר' מרדכי בר"נ אדלר (לונדון תרס"ט), עמ' 9 במהדורת ב"ב תשנ"ג וז"ל: "הרב הקדוש רבי נתן אדלר גר ב'ווינדמיל', בית שהיה שייך למשפחת אשתו והיה חביב עליו במיוחד מפני שהיה מוקף בקירות מחיצה גבוהים מאוד ולכן מנעו טומאת מת מן הדיירים במקרה של מוות בביתם הצמודים". וכן בק' "מעשה תענועים", כי .. להם דינים שונים בטומאות יולדות וטומאות כהנים".

ולהעיר מספר "פני יהושע" (מהדורת תשל"ג) במדור התשובות סימן י' הדין באריכות בנדון הכהנים בעיר פפד"מ כשהיה שם מת שלא יכלו להשאר בביתם והתיר לכהנים ללכת ממקום למקום, ודחה את כל השמועות הקודמות בשם חכמי העיר להחמיר בדבר, ופסק זה הביא למחלוקת בעיר, [ראה ע"ז ב'רבני פפד"מ" עמ' 93-94 ובהערה 12, ובשו"ת "מאמר מרדכי" סי' נ"ו] וכנראה שהגר"נ אדלר זצ"ל בהיותו מתלמידי בעל פני יהושע סבר כדעת רבו להקל ולא חשש להשאר בביתו או לצאת לרחוב כשהיה מת בשכונתו, דבר שגרם להתנגדות משאר חכמי העיר שלא קיבלו את פסקו - "היתרו" של רבם הפנ"י האב"ד דפפד"מ.

וז"ל ה"פני יהושע": "... בבואי לכאן ק"ק פפד"מ עיר הגדולה לאלקי רבתי עם, רבתי בדעות, ראיתי שערורי' גדולה בין כהני ה', בהיות הדבר ידוע שאין ליהודים פה כ"א רחבה א' קטנה ארוכה כמות שהיא מצפון לדרום ונחלקת לב' שכונות א' מצד מזרח וכשכנגדה למולה מצד מערב ואין הפסק בין הבתים בכל שכונה ושכונה כ"א במקומות מעט מזעיר, והי' כי ימות מת בא' מבתי השכונה הוצרכו הכהנים להיות נעים ונדים ולזוז ממקומם ולילך משכונה לשכונה שכנגדה ואם גם ח"ו באותו השכונה ימות המת אזי לא ימצאו מנוח לכף רגלם ללון לינה אחת ברחוב היהודים כלל כ"א במקומות מעט מזעיר.

פעם א' קרה מקרה שהלכתי למצות הלית המת, התאספו אלי כמה נכבדי הכהונה במעמד כמה לומדים וענו ואמרו לי הכהנים דרך סיפור דברים מגודל הצער שיש להם מענין זה ואמרתי להם מה הקול הרעש הזה וכי א"א לתקן ע"י הפסקות חומות שקורין בראנד מויאר - [קיר מפריד] או בשאר דברים שאפשר לתקן לעשות ריוח בין הדבקים בגגין וזיוין הבולטים כמו שמבואר בפוסקים ע"פ דרכים רבים. ואמרו לי שכל זה לא יועיל מחמת שעדיין יהי' אסורין מחמת הביב שמתחת לארץ בכל אורך השכונות...

ובשמעי הדברים האלה, הייתי משתומם ומתפלא... לפי שלא עלה בלבי שיהא בזה שום בית מיחוש שתסוב הטומאה מבית לבית מדרך תחתית הארץ... [ומפלפל באורך בענין זה]... אחר כל הדברים באותו העת... שמתי הדברים על לבי ולכל ישראל לא הוריתי לא איסור ולא היתר ואח"כ נתפרדה החבילה ובהמשך הימים... הפצירו בי הכהנים מאוד אולי המצא ימצא להם צד היתר בזה... נגשו אלי הכהנים בהפצרים בי מאוד מאוד... נעניתי... וקבלתי... להתבונן בזה... אם יש בה שום סברה קצת נוטה לאיסור ואז אניח דברים... במקומן. אמנם באם שלא אמצא שום צד איסור כלל אז אדע נאמנה שלא יצא הוראה מפי שום חכם מובהק... והגיד לי זקן א' מופלג שגם... הרב המאה"ג מו"ה שמואל שאטין ז"ל אמר לו שאין יודע טעם לחומרא זו...

ונהירנא כד הוינא בק"ק לבוב ששם נמצאין ביבין גדולים לגמרי כמו בקהלתנו ומימי לא ראיתי שיהא שום חשש איסור לכהנין האיק שיש מחיצה מפסקת שקורין בראנד מויאר... והדבר ידוע ששמשו שם כהנים גדולים... הגאון בעל הסמ"ע שהיה יחיד מומחה באהליות...

הגאון רבי אברהם שטנצל כ"ץ ובעל מחבר משאת בנימין... ואפ"ה לא נשמע ולא נראה שום מי שחושש בענין זה...".

ט' שלא לקרות הח' כמו ה'.

ענין זה רומז על הגייתו הספרדית של הגרנ"א כעדות הג"ר אברהם לוונשטאם ז"ל אב"ד עמדין בספרו "צרור החיים" (אמשטרדם תק"פ) דף נ"ח ע"ב, וז"ל: "מה שהעידו על הגאון החסיד מהור"ר נתן אדליר ז"ל בפ"פ, שהיה מתפלל ג"כ במבטא ספרדי, גם אני ידעתי, החשו, שבהיותי בק"ק פפד"מ בבית אדמ"ו הגאון החסיד מה"ו פנחס זצ"ל הנ"ל ושמעתיהו מתפלל במבטא ספרדי וזכיתי להכיר את האיש ואת שיחו... אמנם הוגד לי מכמה מגידי אמת באמת שהחסיד הנ"ל ז"ל התאכסן בביתו איש אחד מירושלים שנתיים ימים או שלש אך לתכלית זה שילמוד ממנו מבטא הספרדית והכרעתה... ומלבד זה היה... יחידאה בעת הזאת בהנהגותיו נגד כל הני רבואתה שהי' בעת הזאת בק"ק פפד"מ... וכולם לא נהגו כהרב החסיד מהר"נ הנ"ל אבל התפללו במבטא אשכנזית כמונו.

י' שלא יאמרו שים שלום במנחה ובמערב מלבד במנחת יום תענית.

כן מובא גם בקו' "מעשה תענותים" הנ"ל "... בית ישראל אחיהם... התפללם שלום רב בתפלת ערביהם, והמה לא כן מעשיהם כי יתפללו שים שלום גם בתפלת ערבית ומנחה...".

וכן מנהג ספרד ובכל סידורי האריז"ל, ועיין בסידור "עמודי שמים" להגריעב"ץ זצ"ל** בברכה זו וז"ל מנהג אשכנזים להתחיל בתפלת מנחה ומערב שלום רב ואין לו יסוד אבל העיקר שאין לחלק בין שחרית למנחה ומערב בזה, אלא לעולם אומרים שים שלום כמנהג ספרדים וכ"ד האריז"ל.

ולהעיר ממנהג תלמידו החת"ס "בתפלתו בינו לבין עצמו אמר מוריד הטל ושים שלום גם במנחה, אבל כשהיה עובר לפני התיבה ביום היא"צ לא היה משנה כלום" (מנהגי החת"ס פ"א אות ט').

י"א לעשות מי שבירך לעולה לס"ת כמנהגנו.

הנהגה זו לא לעשות מי שבירך, לא מצאנו לה סימוכין לדעת הגרנ"א בזה, וכנראה זו מקורה הראשון.

ולהעיר משו"ת "שאלת יעב"ץ" ח"מ סי' ס"ד וז"ל: "... לכן אותו מנהג שנהגו לברך [מי שבירך בשבת] טעות הוא ביד החונים והנושאים להם פנים ואין להם על מה שיסמוכו... גם יש בו משום פיסוק מעות... אלא שאין כוחנו יפה למחות מאחר שכבר נהגו משנים קדמוניות ואשרי שיאחו במעוז הדת ונפץ עלוני המנהגים הגרועים אל הסלעים ומי שבירך לכל יחיד שירצה ודאי אינו נכון כלל ויש בו ג"כ משום טירחא דציבורא טובא... ועכשיו נוהגין להאריך במי שבירך ולפעמין מתעכבין עד חצות עלבון המנהגים הוא, אי אישר חילי אבטליניה... וראה עוד מש"כ ב"מור וקציעה" סי' ש"ו.

י"ב שלא יאמרו קדיש וברכו בערבית לאחר ש"ע.

כ"ה עפ"י האריז"ל, ראה שער הכוונות דף נ' ע"ב ודף ע' ע"ב, ובפרע"ח שער השבת פי"ג וי"ד, וראה במחזיק ברכה סי' רפ"ז אות ד' שכן מנהג ארץ ישראל ומצרים. לאפוקי ממנהג אשכנז.

* ראה ע"ז במאמר הנ"ל הנזכר בהערה הקודמת.

** יש לציין כי היו שחששו מטעם זה שלא לערוך מי שכרך וגם בביהמ"ד של מרן מהר"י מקארלין סטאלין זיע"א בלוצק, נהגו כן מהאי טעמא.

אברהם אביש שור

מרן רבי אהרן הגדול זיע"א וחבורת החסידים בקארלין

ח. הרה"ק רבי חיים חייקא מאמזדא זיע"א.

העובדה שמגליל הורודנא הנמצא במערב ליטא והסמוך לגבול פולין באו אחדים¹ מהתלמידים הקדושים זיע"א שמרן הר"א הגדול מקארלין זיע"א קירבם לחסידות, כך גם מרוכזים באיזור רוב הערים והעיירות ששמותיהם נשתמרו² כמקומות בהן ביקר במסעותיו להפיץ את דרכי החסידות - מעלות השערה כי תחום פעילותו של מרן הר"א הגדול התמקד באיזור זה.³

1 הרה"ק רבי חיים חייקא זיע"א מהמדורא הסמוכה להורודנא; הצדיק רבי אלכסנדר זיסקינד מהורודנא זיע"א (ראה לעיל בפרק ב בקובץ באו"י מז עמ' קנד); ה"וואלפער" שבא מוולפא הסמוכה לאמדור, ויתכן גם כי מרן הרש"ק זיע"א מוצאו מהעיירה וולפא (ראה להלן בפרק ט).

2 ראה רשימה זו בקובץ באו"י מג עמ' קסט בהערה 2.

3 השערנו בקובץ באו"י מז עמ' קנג כי הצדיק רבי משה מאיוויע זצ"ל היה חותנו של מרן הר"א הגדול מקבלת חיזוק נוסף עקב מיקומה של איוויע במרכז ליטא סמוך לאיזור הורודנא שבהם התמקדה, כך נראה, פעילותו של מרן הר"א הגדול מקארלין זיע"א.

הורודנא ידועה כעיר ליטאית שמרן הבעש"ט זיע"א ביקר בה בשנת תק"ו, - בעת שנסע עם הרה"ק רבי יחיאל מרגלית מקאוולי זיע"א להעלותו על כסא הרכנות בעיר זו (שבחי הבעש"ט מהדורת מינץ, ירושלים תשכ"ט, עמ' קלת, ראה לעיל בפרק א, קובץ באו"י מז עמ' קנב) הרה"ק רבי יחיאל זיע"א אף הדפיס ספר "זוהר רות" המיוחס להתנא האלקי הרשב"י זיע"א וקרא את הספר הר-אדני כרמז לעיר שבה כיהן כאב"ד. הרה"ק רבי מנלי מקארלין זיע"א דורו של מרן הר"א הגדול זיע"א היה תקופה מסויימת "שתדלן בהוראדנע והי' מחשובי הקהילה ולמדן גדול מפרנסי הקהילה וגביר גדול.." (כתבי ר"י שו"ב עמ' רעז אות כא). זכתה קריניק הסמוכה להורודנא שאבות החסידות ישהו בה: על הבעש"ט זיע"א מסופר על-פי גירסא אחת, ששהה שם, באמצע ימי השבוע, כשהיה בדרכו להורודנא להכתיר כאב"ד את רבי יחיאל. לפי נוסחא אחרת מובא (כתבי ר"י שו"ב עמ' י') כי שבת בקריניק לאחר שברח מסלוצק שאלה הגיע לרגל חנוכת ביתם של שני החוכרים "דירז'אוועס", (ראה לעיל בפרק א קובץ באו"י מז עמ' קנב ובהערה 5) מרן הר"א הגדול מקארלין ביקר שם, ופעם אף שבת שם, ובערב שבת, בעוד היום גדול, בא לבית הכנסת "והתחיל להתפלל ... הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו וכו' ושמש בית הכנסת היה ישן אז, וכששמע קולו של רבי אהרן, קם ורץ בכל חוצות העיר וצעק: "גייט הערין וויא א איד דאווענט אין גן- עדן! ונעלו כולם את החנויות ובאו לשמוע..." (סיפורים יקרים מרבי משה מידנר, כת"י, אות לא) ומסופר כי גם סבל רדיפות בעת ביקורו שם (ראה בכתבי ר"י שו"ב עמ' רעט אות כה) וכנו מרן הר"א הגדול מסטאלין זיע"א התגורר בה במשך תקופה של חצי שנה, כשלאחר נשואיו מזוור, היה סמוך על שלחן חותנו תושב העיירה, אך לאחר תקופה קצרה גירשה בגט, כמסופר (שמע שלמה, חלק ב, דף יג ע"ב): שמרן הרש"ק זיע"א חזה מראש "שיהיה אצלו ג' זיווגים, וכן הי' שמזיווג הראשון לא היו לו בנים, וסיפר שאביו הרה"צ ר"א הגדול בא אליו מעולם העליון והזהירו... וגירשה בג"פ". בכתבי ר"י שו"ב עמ' רעז מובא: הרה"ק רבי אהרן [הגדול] הלך פ"א עם בנו

על התלמידים היותר מפורסמים מגליל הורודנא שמרן הר"א הגדול זיע"א קירבם למרן המגיד ממעזריטש זיע"א - נמנה הרה"ק רבי חיים חייקא מאמדורא זיע"א, ומהענין לעסוק בדפי דברי ימיו הקדושים הספוגים בעבודה עילאית ובהפצת החסידות, והטבולים בים-היסורים ממערכת חרמה שהכריזו עליו מתנגדיו. פרקים מזהירים אלה הם חלק בלתי נפרד ממסכת הגבורה ההירואית שנכתבה בדם-לבם של אריות חבורת החסידים בבית המדרש בקארלין, שאותו יסד מרן הר"א הגדול זיע"א.

מהמעט הידוע על פרקי חייו הקדושים מימי נעוריו - אפשר לדלות אי-אלו פרטים ביוגרפיים וציוני-דרך. חוטר היה מגזע אראלים: "אבותיו מכמה דורות היו כולם קדושי עליון צדיקים נסתרים... ואבי המחבר הק'... היה הרה"צ רבי שמואל זצלה"ה, והיה מכמה דורות שמותם הק' הלכו כסדר כשם המחבר הק' ושם אביו זצלה"ה..."⁴, ולפי גירסא אחת היה תלמיד הגר"א זצ"ל והרביץ תורה לתלמידים.⁵ על עבודתו הק' בעת ההיא מובא "שהיה עוסק בתעניות וסגופים כמה פעמים משבת לשבת, והיה ניעור אלף לילות לעסוק בתורה...".⁶

בספרי החסידים נשתמרו נוסחאות שונות,⁷ אך זהות בעיקרי העובדה, המתארות איך קירב מרן הר"א הגדול מקארלין⁸ זיע"א את הרה"ק רבי חיים חייקא זיע"א למרן המגיד ממעזריטש זיע"א, כאן אנו מביאים את הנוסח שנמסר מבעלי שמועה דייקנים⁹ כפי שקיבלוהו מזקני החסידים: "כידוע היה עורך מרן הר"א הגדול מסעיו ברחבי ליטא כדי להפיץ את משנת החסידות, ולשם כך היה מבקר בערים ובעיירות, והיכן שהיה רואה נשמה גבוהה היה שולח אותה לרבו המגיד ממעזריטש זיע"א. באחד הימים הגיע מרן לעיר אמדורא, נכנס לבית הכנסת וראה אחד שיושב ועוסק בתורה, פנה אליו מרן ושאלו: במה עוסק מר? והלה ענהו: בתורה לשמה! ושאלו מרן שוב: והיכן הם ה"דברים הרבה"?¹⁰

הרה"ק רבי אשר בשוק ופגעו בערל אחד, ואמר לרבי אשר על רוסיש שיחליף לו ג' ג"פ [גרש פוליש], אמר לו אביו תדע מה שאמר לך, שיהי' לך ג' נשים, וכן הי', הראשונה, כשהי' צעיר מאוד בשנים והיתה בת גביר א'... ונתן לה ג"פ בהסכמת אביו...".

ההשפעה העצומה שהיתה לשהותם של אבות החסידות בקריניק - צוינה הרבה שנים לאחר מכן, בערוב ימיו של הרה"ק רבי משה מקאברין זיע"א וכ"שהחסידים משטיכל בקריניק קבלו לפני אדמו"ר מקאברין שהתפלה שם היא בהתרשלות, אמר להם: חידוש הוא הדבר! הלא בקריניק עבר הבעש"ט בעת שנסע עם הרב רבי יחיאל להרבנות בהוראדנא, והיה שם יום ד' בשבוע, שם שבת הרבי רבי אהרן הזקן [הגדול זיע"א] מקארלין ז"ל, והרב רבי אשר [הגדול זיע"א] מסטאלין היה שמה חצי שנה... ואתם קובלים על התפלה?..". (כתבי ר"י שו"ב, חלק שני, כת"י, אות תקצד)

וזקני החסידים היו מספרים: כשמרן אדמו"ר זיע"א ביקר פעם בקריניק "היה הולך ומחפש עד שמצא איזו חורבה, ונכנס שם ועמד שם זמן רב, ובא זקן אחד ואמר: פה היה גר אביכם אדמו"ר מהר"ר אשר הגדול זצ"ל כשאכל קעסט אצל חותנו בזיווג ראשון...". (כתבי הרה"ח הקדוש ר' מאיר ברנשטיין הי"ד ז"ל)

4 בהקדמת נכדו לספרו הקדוש "חיים וחסד".

5 ראה להלן בפרק ט.

6 תפארת שלמה להרה"ק מראדאמסק זיע"א בפרשת צו.

7 "אביר הרועים", פיעטרקוב תרצ"ה, חלק שני, עמ' נד, אות שט. כפי אשר סיפר הרה"ק רבי אברהם מסאכטשאב זיע"א בעל האבני נזר, ובס' "עדן ציון" לרבי ישעי' הלוי הורוויץ ז"ל, ירושלים תשט"ו, עמ' קיא. ובס' "גדולת מרכי וגדולת הצדיקים" לרבי גרשון עמנואל הלוי סטאשעווסקי ז"ל, וארשא תרצ"ד, עמ' יד אות מב, ובמכתב הרב יוסף לעווינשטיין זצ"ל רבה של סעראצק הנדפס ב"חסידים ומתנגדים", ירושלים תש"ל, חלק שני, עמ' 353. וב"סיפורי מרן הרמ"ח" עמ' קה אות ב.

8 ראה גם בדברי שלום להרה"ק רבי שלום מבראהין-קוויניוב זיע"א פר' פקודי עמ' 80: שהרה"ק רבי חיים חייקא זיע"א "בא להרב [המגיד ממעזריטש זיע"א] על-ידי זקני הה"ק מוהר"א מקארלין כידוע...".

9 מפי הרב החסיד רבי משה אהרן הלוי הורביץ ז"ל.

10 אחד העיקרים החשובים שעליו נסבה ציר חילוקי הדעות בין צדיקי החסידות לבין גדולי המתנגדים הוא

[כמאמר חז"ל כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה], ומבלי להמתין למענהו, פנה מיד ויצא מבית הכנסת, עלה על העגלה, וצוה לבעל-העגלה למהר ולנסוע. הלה, שלא היה אלא הרה"ק רבי חיים חייקא מהמדורא זיע"א התלהב כל כך מהדיבור, עד שרץ אחרי עגלתו והתחנן שיעצור, אך מרן הר"א הגדול צוה להצליף על הסוסים ולשעוט בדהרה הלאה, ורבי חיים חייקא זיע"א המשיך ולא הרפה מלרדוף אחר העגלה, עד שאזלו כוחותיו, משראה מרן הר"א הגדול זיע"א כי לא נשאר ברבי חיים חייקא זיע"א כח לרוץ הלאה, עצר את העגלה והעלהו, פנה רבי חיים חייקא זיע"א אל מרן הר"א הגדול זיע"א וביקשו לגלות לו, אכן היכן מקבלים את ה"דברים הרבה", וענה לו מרן: במעזריטש אצל הרבי! משבא הרה"ק רבי חיים חייקא זיע"א אל מרן המגיד ממעזריטש זיע"א לקבל ממנו את דרכי החסידות, עמד רבו על גדולתו ואמר¹¹ למרן הר"א הגדול זיע"א: האסט ג'בריינגט אגאלדינע מנורה וואס האט נאר ג'פעלט מ'זאהל איר אן צינדן! [הבאת מנורת זהב שאינה חסרה אלא הדלקה!]. גם הרה"ק רבי חיים חייקא זיע"א התבטא על השלימות שקיבל ממעזריטש: שעל אף "שהיה עוסק בתעניות וסגופים כמה פעמים משבת לשבת והיה ניעור אלף לילות לעסוק בתורה ועכ"ז לא הרגיש בנפשו תיקון השלימות עד אשר בא אל הרב הקדוש המגיד מוה"ב ממעזריטש זלה"ה ותיכף נגמר תיקונו הראוי¹²".

לא ידוע באיזה שנה התקרב למרן הר"א הגדול מקארלין זיע"א, בשנת תקכ"ח נמצא שמו רשום בפנקס חברה קדישא באמדור כחבר פשוט, אך כנראה נמנה היה על התלמידים הראשונים שעמם הקים מרן הר"א הגדול זיע"א את בית מדרשו בקארלין, כפי שמשתמע

ההדגשה בלמוד תורה לשמה, ראה על כך ב"צוואת הריב"ש", ב"אור האמת", זיטאמיר תר"ס, דף 28, ב"תולדות יעקב יוסף" פ' מצורע, ו"נועם אלימלך" פ' יתרו. ומנגד ב"נפש החיים" להגאון רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל, ווילנא-גרודנא תקפ"ד, בסוף שער א דף י"ז ע"ב, בפרק ב דף א, בפרק ג דף ב, בשער ד פרק א דף א.

ב"גדולת הצדיקים" מובא נוסח שונה, כי הרה"ק רבי חיים חייקא זיע"א שמע את דרשתו של מרן הר"א בבית הכנסת שאמר: "אייב א מענטש ווערט נישט בעסער ווערט ער ערגער" [באם אדם אינו הולך וטוב הריהו הולך ורע]. נוסח הסיפור כפי שמביא הרב מסעראצק זצ"ל במכתבו, כי: "הרב חייקל הנ"ל היה מרביץ תורה לתלמידים בהתמדה, והיה מתלמידי הגר"א מוויילנא, ואותו לילה לא באו תלמידיו ללמוד, למחרת שאלם, והשיבוהו כי היה מגיד ודרש דברים נעימים מאד, כעס עליהם על מה לנו מגיד, יש לנו גמרא, בליל השני בשמוע תלמידיו דברי הרב אהרן לא יכלו לילך מאחוריו, כי לקח לבם, הרב חייקל לא יכל להתאפק לקראם ללמוד לביתם, והיה בבואו לבית המדרש שמע כי המגיד אמר שכל אדם צריך להיות הולך ממדריגה למדריגה בכל יום צריך לידע החסרונות שביום אתמול, ואם אינו יודע זאת הוא דומה לחולה שאם אי"י חוליו הוא נקוב למות, ולא דרש עוד, רבי חייקל הלך לביתו, אמר לתלמידיו אינו מגיד, רק פעלטשער [חובש], ובכל שעה הרגיש עד כמשתגע, הלך בש"ק מקום אכסניא של הפעלטשער הנ"ל וראהו, אמר לו: אתה רק פעלטשער, ואיה הרופא הגדול, הדוקטור, אמר: לכו ונלכה, ובאו לראוונא... - סיפור זה מקובל בפי זקני החסידים על אופן התקרבותו של מרן הרש"ק זיע"א הי"ד כפי שיוכח להלן אי"ה בפרק ט.

11 בכתבי רבי משה מידנר עמ' לא אות תע מובא: "כשהביא הרה"ק רבי אהרן הגדול זיע"א את הרה"ק רבי חייקא מאמדור זיע"א לפני הה"מ [ממעזריטש] זיע"א, אמר לו: "רבי איך האב געברענגט א מנורה וכו' אך צריך להדליקה".

12 תפארת שלמה להרה"ק מראדאמסק זיע"א בפרשת צו. ושם בפרשת בחוקותי "מפי קדשו של הרב הקדוש בראדשיץ זלה"ה... אשר לגודל הסיגופים אשר עשה לנפשו והתמדת הלימוד לנדד שינה מעיניו, עם כל זה לא מצא מרגוע לנפשו, עד אשר זכה לבוא אל הרה"ק סבא קדישא מוהר"ד בער ממעזריטש זלה"ה, אז נגמר תיקונו", ושם במועדים לשמחת תורה דף סו: "ששמענו מאת הרב הקדוש מראדשיץ זלה"ה שעשה בעצמו כמה סיגופים..." וב"סיפורי מרן הרמ"ח" עמ' קה אות ב: "רבי חייקא כבר צם אז כל התעניות כנגד האלף שנים כמובא בזוה"ק". דברים אלו נאמרו גם על מרן הר"א הגדול זיע"א כמובא בברכת אהרן עמ' א, וראה לעיל בפרק ג בקובץ באו"י מח עמ' קלט.